

Utrecht samen toekomstgericht:

Een analyse van nieuwe trends in radicalisering en polarisatie en mogelijke beleidsinterventies

Bibi van Ginkel, Bàrbara Molas, Kees Eggink,
Teun van Dongen en Martijn Vugteveen

International Centre for
Counter-Terrorism

Utrecht samen toekomstgericht: Een analyse van nieuwe trends in radicalisering en polarisatie en mogelijke beleidsinterventies

Bibi van Ginkel, Bàrbara Molas, Kees Eggink, Teun van Dongen en Martijn Vugteveen

Opdrachtgever: Gemeente Utrecht
Juni 2023

International Centre for
Counter-Terrorism

Over ICCT

Het International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) is een onafhankelijke denktank die beleidsgericht onderzoek uitvoert naar radicalisering, extremisme en terrorisme. Ons uitgangspunt is dat gewelddadig extremisme effectiefst kan worden bestreden wanneer mensenrechten en de democratische rechtsstaat gerespecteerd worden. ICCT adviseert overheden, internationale organisaties en het maatschappelijk middenveld op het gebied van terrorismebestrijding. Wij kijken verder dan de enkel repressieve maatregelen en zien kansen in preventie. Belangrijke onderzoeksthema's zijn dan ook de reïntegratie en rehabilitatie van voormalige gewelddadige extremisten zoals bijvoorbeeld teruggekeerde uitreizigers, intensivering van samenwerking tussen overheid en maatschappelijk middenveld, en het versterken van de weerbaarheid van gemeenschappen tegen radicalisering. ICCT fungeert als belangrijke schakel binnen het internationale netwerk ter bestrijding van terrorisme. Wij brengen deskundigen, beleidsmakers, en eerstelijnsprofessionals uit verscheidene sectoren bijeen en faciliteren een productieve samenwerking om gezamenlijk de impact van gewelddadig extremisme te verkleinen.

Inhoudsopgave

Lijst met afkortingen	v
1 Inleiding	1
1.1 <i>Doelstellingen Rapport</i>	2
1.2 <i>Definities</i>	3
2 Trends in radicalisering	4
2.1 <i>Doel en werkwijze</i>	4
2.2 <i>Kwetsbaarheden voor radicalisering blootgelegd</i>	5
2.3 <i>Intersectionele Ideologieën</i>	6
2.4 <i>Nieuwe modus operandi en verhullend taalgebruik</i>	8
2.5 <i>Misbruik van Online Platformen</i>	10
2.6 <i>Gender Gerelateerd Geweld</i>	11
2.7 <i>Parallele Samenlevingen</i>	12
2.8 <i>Cumulatief Extremisme</i>	14
3 Interventies	15
3.1 <i>Algemene beleidsadviezen voor Utrecht</i>	15
3.2 <i>Preventie</i>	18
3.3 <i>Signaleren</i>	26
3.4 <i>Repressie</i>	29
3.5 <i>Rehabilitatie, re-integratie, en zorg</i>	31
4 Haalbaarheid	34
5 Conclusie	35
Annex I: Tabel met interventies en de relevanties voor de betreffende trends	38
Literatuuroverzicht	39
De auteurs	43

Lijst met afkortingen

AIVD	Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst
BOA	Bijzondere opsporingsambtenaar
EU	Europese Unie
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
GIFCT	Global Internet Forum for Counter-Terrorism
GNET	Global Network on Extremism and Terrorism
ICCT	International Centre for Counter-Terrorism
ISD	Institute for Strategic Dialogue
ISIS	Islamitische Staat Irak en Syrië
LGBTQI +	Een verzamelnaam voor mensen die homoseksueel, lesbisch, biseksueel, transgender, queer of interseks zijn. De + op het eind geeft aan dat er meer vormen zijn die nog niet goed omschreven kunnen worden.
MO	Modus operandi
NCTV	Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid
NGO	Niet-gouvernementele organisatie
NHSV	Noord-Holland Samen Veilig
OM	Openbaar Ministerie
PGA	Persoonsgebonden aanpak
PVV	Partij voor de Vrijheid
RAN	Radicalisation Awareness Network
TERF	Trans-exclusionary radical feminist
UN	United Nations
UZWS	Utrecht zijn we samen
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten
VS	Verenigde Staten van Amerika

1 Inleiding

Op 2 juni 2015,¹ werd samen met bijna honderd vertegenwoordigers van Utrechtse (bewoners-) organisaties het startse ingegeven voor het actieplan ‘Utrecht zijn we samen’ (UZWS), een Utrechtse aanpak om polarisatie en radicalisering tegen te gaan. Het plan had drie aandachtsgebieden, 1) het voorkomen dat tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen groter worden, 2) het signaleren van radicaal gedrag en 3) hulpverlening voor degene die dreigt te radicaliseren en voor de directe omgeving. Het preventieve netwerk gaf hiermee een duidelijk signaal af in reactie op de complexe vraagstukken die vanuit de bredere samenleving werden opgevangen.

Sinds de start van UZWS is er veel veranderd op het gebied van radicalisering, polarisatie en extremisme. Hoewel de categorisatie van radicalisme, extremisme, gewelddadig extremisme en terrorisme actueel blijft, heeft de maatschappij, naast de meer klassieke dreigingen, steeds meer te maken met nieuwe trends. Ondanks de val van het Kalifaat is de jihadistische dreiging niet afgenomen² en blijft de aantrekkingskracht van het jihadistisch gedachtegoed ook binnen de gemeente Utrecht bestaan. Dit werd pijnlijk duidelijk ten tijde van de tramaanslag³ in 2019 bij het 24 Oktoberplein in de Utrechtse wijk Kanaleneiland. Hoewel deze terroristische daad duidelijk maakte dat we te maken hebben met een voortdurende dreiging uit deze hoek, hebben voornamelijk ook andere trends op het gebied van radicalisering en polarisatie zich over de laatste jaren in hoog tempo kunnen ontwikkelen. Belangrijke aanjagers in deze processen zijn de internationale crises waarmee Nederland te maken kreeg. De vluchtelingen crisis werkte bijvoorbeeld als katalysator voor een toename in rechts-extremistisch geweld,⁴ en als gevolg van de coronapandemie ontstond er een toename aan anti-overheid sentimenten in reactie op de door de overheid gehanteerde crisisaanpak. Dit laatste groeide uit naar een nieuw fenomeen: het anti-institutioneel extremisme.⁵ Een ander voorbeeld betreft een groep die zich steeds meer afkeert van de maatschappij, en in sommige gevallen zelfs een parallelle samenleving opricht. Deze soevereinen of ‘preppers’⁶ hebben in onze buurlanden al getoond gebruik van geweld voor het verwezenlijken van hun eigen agenda niet te schuwen.⁷ Voor zowel de dreigingen uit reeds bekende hoek, als voor de zogenoemde nieuwe trends, geldt dat radicalisering in toenemende mate online plaats vindt, en een steeds belangrijkere rol speelt in het verspreiden van extremistisch gedachtegoed. Hierdoor blijft ook het risico van zogenoemd ‘Lone Wolf’ terrorisme⁸ een onverminderd risico.

Met het oog op deze nieuwe trends, en met als belangrijkste doel om op effectieve wijze radicalisering en problematische polarisatie te bestrijden, is een herijking van het actieplan UZWS noodzakelijk. Hierin dient aandacht te zijn voor de nieuwe trends en voor de noodzaak om flexibel

1 Gemeente Utrecht, “Utrecht zijn we samen” (2020).

2 “Jaarverslag 2022.” Jaarverslagen. AIVD. 18 april 2023

3 De Utrechtse Internet Courant. “Levenslange Celstraf Geëist Voor Tramaanslag in Utrecht,” 6 maart 2020.

4 “Rapport: toename van rechts-extremistisch geweld in West-Europa.” Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. 2019.

5 “Anti-institutioneel extremisme.” AIVD. 2023. Anti-institutioneel extremisme in Nederland: een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde? | Publicatie | AIVD

6 Preppers (afgeleid van het Engels *to prepare*, ook wel survivalists genoemd) zijn mensen die zich voorbereiden op een noodsituatie als gevolg van een ramp of sociale, politieke en/of economische opschudding en ongeregelde heden, of deze zich nu op lokaal niveau of internationale schaal afspelen

7 In september 2022 werd in het Belgische Merksem Yannick V doodgeschoten door de politie, tijdens een huiszoeking vanwege vermeende illegale wapenhandel. Yannick was een prepper, die zich voorbereide op de ineenstorting van het economisch systeem dat in zijn ogen doodziek was. In december 2022 werden 25 leden van de Reichsbürger-beweging opgepakt vanwege plannen om op gewelddadige wijze het Duitse parlement te bestormen. De Reichsbürger-beweging gelooft dat de grenzen van het Duitse Rijk van voor de Tweede Wereldoorlog nog gelden.

8 Reed, Alastair. “Understanding Lone Wolves: Towards a Theoretical Framework for Comparative Analysis.” International Centre for Counter-Terrorism – ICCT. 2016.

mee te kunnen blijven bewegen met nieuwe ontwikkelingen. Hoewel, meer steden in Nederland bezig zijn met een herbezinning op hun aanpak, speelt Utrecht een voortrekkersrol in Nederland, met niet alleen een heroriëntatie op deze nieuwe trends, maar tevens een concrete herijking van het actieplan. Daarbij dient aangetekend te worden, dat met de afronding van het hernieuwde plan van aanpak, het werk er allerm minst op zit. Immers, trends blijven zich ontwikkelen, en het zal daarom noodzakelijk zijn dat er permanent oog is voor deze ontwikkelingen. Ontwikkelingen in de toekomst kunnen aanleiding zijn voor beleidswijzigingen. Regelmatige monitoring en evaluatie van de relevantie en effectiviteit van de gekozen interventies is daarom cruciaal, en flexibiliteit in beleid gewenst. Investeren in een methode om vinger aan de pols te houden, en met regelmaat te monitoren of interventies inderdaad bijdragen aan het beoogde resultaat, of aanpassing behoeven, verdient dan ook sterke aanbeveling.

1.1 Doelstellingen Rapport

De gemeente Utrecht heeft het International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) gevraagd relevante nieuwe trends voor de situatie in Utrecht in kaart te brengen, en voorstellen te doen voor interventies om deze nieuwe trends het hoofd te kunnen bieden. In dit rapport worden dan ook de actuele mondiale ontwikkelingen op het brede spectrum van radicalisering en polarisatie in beeld gebracht, om vervolgens een vertaalslag te kunnen maken naar een voor Utrecht relevante trendanalyse. Aan de basis van het rapport ligt de volgende onderzoeksvraag:

“Met welke interventies voor links- en rechtsextremisme en anti-institutie radicalisering (en eventuele andere opkomende vormen van radicalisering) op het gebied van preventie, signalering en repressie kan de gemeente Utrecht in het actieplan UZWS op een juiste manier inspelen op de huidige en eventuele nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen?”

Daaropvolgend zijn er vier deelvragen uiteengezet, om de, voor de gemeente Utrecht, relevante interventies breder te kunnen analyseren.

1. Welke voor de gemeente Utrecht relevante ontwikkelingen op het gebied van radicalisering en extremisme hebben zich de afgelopen jaren voorgedaan (en doen zich momenteel voor)?
2. Welke praktisch toepasbare interventies zijn bewezen effectief tegen de fenomenen die opkomen met de ontwikkelingen die onder deelvraag 1 zijn geconstateerd?
3. Welke onder deelvraag 2 geselecteerde interventies zijn politiek, bestuurlijk, juridisch en maatschappelijk in te passen in UZWS?
4. Wat zijn de consequenties van de uitvoering van de onder deelvraag 3 geselecteerde interventies voor UZWS?

De gemeente Utrecht heeft op 6 april 2023 in een bijeenkomst met verschillende maatschappelijke organisaties, de grote lijnen van de herzieningen in het plan van aanpak UZWS gepresenteerd. Tijdens de bijeenkomst heeft ICCT een presentatie gegeven van de nieuwe trends en een eerste voorzet gegeven voor de nieuwe interventies. Tijdens de break-out sessies, is met de deelnemers gesproken over de impact van de nieuwe trends op hun dagelijkse werkzaamheden, en op welke wijze verschillende voorgestelde nieuwe interventies ingepast kunnen worden in het nieuwe actieplan UZWS. In dit rapport wordt ook reeds in grote mate rekening gehouden met het vernieuwde actieplan.

Dit rapport kent twee delen. In deel I worden de relevante ontwikkelingen op het gebied van radicalisering en extremisme voor de gemeente Utrecht uiteengezet, en wordt er derhalve een antwoord gegeven op deelvraag 1. Sommige trends zijn reeds zeer zichtbaar in de gemeente Utrecht. Andere trends spelen wereldwijd en/of in Nederland een steeds belangrijkere rol, en verdienen daarom aandacht met het oog op preventie en signalering. In deel II worden de interventies behandeld. In de bijgevoegde tabel in de annex staat per interventie of deze op alle nieuwe trends van toepassing is, of dat deze in het bijzonder voor specifieke trends geldt. De verschillende interventies worden in de tekst – waar relevant- toegelicht met een onderbouwing van de relevantie voor Utrecht, de onderliggende assumptie ten aanzien van het beoogde effect, en de mogelijke voor- en nadelen indien relevant, en de haalbaarheid. Daarmee worden de deelvragen 2, 3 en 4 beantwoord. Bij de behandeling van de interventies houden we in grote lijnen vast aan de indeling die ook in het actieplan UZWS wordt gehanteerd, en onderscheiden we interventies gericht op preventie, signaleren, repressie, en rehabilitatie, re-integratie en zorg. In het UZWS vallen laatste twee categorieën samen. Aangezien de actoren belast met deze taken verschillen – repressie is tenslotte een taak waarmee enkel de overheid is belast, waar de laatste categorie een gedeelde taak is voor overheid, professionals en maatschappelijke organisaties- hebben we gekozen voor twee separate categorieën.

1.2 Definities

In dit rapport hanteren we de volgende definities:

Ideologische stromingen

- Jihadisme: Een stroming binnen de politieke islam die op basis van een specifieke invulling van de salafistische leer en op basis van onder meer het gedachtegoed van Sayyid Qutb door middel van een gewapende strijd (jihad) streeft naar een mondiale heerschappij van de islam en daarmee naar de heroprichting dan wel instandhouding van de islamitische staat (kalifaat).⁹

- Linksextremisme: Personen en groeperingen in Nederland die (heimelijk) gewelddadige en niet-gewelddadige acties verrichten in het kader van antifascisme, antiglobalisme, anarcho-extremisme of die zich op extremistische wijze verzetten tegen het asiel- en vreemdelingenbeleid. Vanwege het ondemocratische karakter van hun acties vormen zij een bedreiging voor de democratische rechtsorde.¹⁰ Tot extreemlinks worden onder meer de anarchistische en de marxistische-leninistische stroming gerekend. Hierbij houden extreemlinkse activisten zich aan de wet, overtreden links-extremisten de wet en extreemlinkse terroristen plegen op mensenlevens gericht geweld gebaseerd op extreemlinkse opvattingen.¹¹

- Rechtsextremisme: Personen en groeperingen die (heimelijk) gewelddadige en niet-gewelddadige acties verrichten vanuit een van de denkbeelden: vreemdelingenhaat, haat jegens een vreemde cultuur, of ultranationalisme. Vanwege het ondemocratische karakter van hun acties vormen rechts-extremisten een bedreiging voor de democratische rechtsorde.¹² Hierbij houden extreemrechtse activisten zich veelal aan de wet, overtreden rechts-extremisten de wet en extreemrechtse terroristen plegen op mensenlevens gericht

9 “Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.” Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding En Veiligheid. 31 januari 2023.

10 “Inlichtingenwoordenboek.” AIVD. 14 april 2023.

11 Ministerie van Justitie en Veiligheid. “Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.” Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding En Veiligheid. 31 januari 2023.

12 “Inlichtingenwoordenboek.” AIVD. 14 april 2023.

geweld gebaseerd op extreemrechtse opvattingen.¹³

- Anti-institutioneel/anti-instelling extremisme: een fenomeen waarbij personen en groepen zich vanuit ideologisch motief specifiek richten tegen democratische instituties en processen, en daarbij bereid zijn om (niet-)gewelddadige activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen.¹⁴

Activisme: Activisten willen anderen overtuigen van een bepaald standpunt binnen de kaders van de democratische rechtsstaat. Activisme kan zich uiten in bijvoorbeeld manifestaties, demonstraties of petities. Vaak wordt activisme gekoppeld aan het politiek linkse spectrum, maar dit hoeft niet. Er zijn ook demonstraties tegen een - in de ogen van de activisten - te ruimhartig asielbeleid. Ook kan vanuit een religieuze achtergrond activistisch worden gehandeld.¹⁵

Soorten activisme

- Radicaal activisme: Activisme dat zich bevindt op de randen van de democratische rechtsstaat, maar er niet noodzakelijk overheen treedt.
- Niet gewelddadig extremisme: Het uit ideologische motieven bereid zijn om niet-gewelddadige activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen.¹⁶
- Gewelddadig Extremisme: Het uit ideologische motieven bereid zijn om gewelddadige activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen.¹⁷

2 Trends in radicalisering

2.1 Doel en werkwijze

In dit hoofdstuk stellen we vast op welke ontwikkelingen op het gebied van radicalisering UZWS berekend moet zijn. Het moge duidelijk zijn, zoals in de inleiding al is gememoreerd, dat er op het gebied van radicalisering het nodige veranderd is sinds de opkomst van de Islamitische Staat rond 2013. Maar wat is er dan nu anders? Om die vraag te beantwoorden, hebben we een literatuur- en documentstudie uitgevoerd op drie soorten bronnen. In de eerste plaats hebben we gebruikgemaakt van internationale wetenschappelijke en ‘grijze’ (dat wil zeggen door denktanks en andere niet-universitaire onderzoeksinstituten gepubliceerde) rapporten. Deze hebben we geselecteerd aan de hand van zoektermen als ‘trends’ en ‘future’ in combinatie met ‘radicalisation’. Deze hebben we ingevoerd in Google en Google Scholar. Vervolgens zijn we via de publicaties die we op deze manier hebben gevonden, weer nieuwe relevante publicaties op het spoor gekomen. Daarnaast hebben we ook verschillende studies die ons reeds bekend waren, in de analyse meegenomen. Ten tweede hebben we de analyse in de volgende paragraaf ook op Nederlandse bronnen gebaseerd. We hebben onder meer jaarverslagen van de AIVD, de recente edities van het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland, de Themarapportage Terrorisme en Extremisme 2022 en enkele fenomeenanalyses van de NCTV bekeken. Tot slot

¹³ Ministerie van Justitie en Veiligheid. “Definities gebruikt in het Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland.”

Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding En Veiligheid. 31 januari 2023.

¹⁴ “Dreigingen tegen de democratische rechtsorde tellen op.” Nieuwsbericht. AIVD. 17 april 2023.

¹⁵ Wat is het verschil tussen activisme, extremisme en terrorisme?” AIVD. 17 februari 2023.

¹⁶ “Extremisme.” AIVD. 6 februari 2023.

¹⁷ “Extremisme.” AIVD. 6 februari 2023.

hebben we gebruikgemaakt van stukken die specifiek betrekking hebben op de gemeenten Utrecht. Het gaat hierbij om onder meer over de Utrecht monitor die in April 2023 uitkwam en de Inventarisatie Veiligheidstrends midden-Nederland die in 2022 uitkwam. Aldus zijn we gekomen tot zes belangrijke trends en ontwikkelingen. Hierbij zij opgemerkt dat het wellicht niet in alle gevallen gaat om trends of ontwikkelingen die zich momenteel in Utrecht doen voelen; voor alle trends en ontwikkelingen geldt echter dat het zeker denkbaar is dat ze zich ook in Utrecht gaan voordoen. In die zin draagt het nemen van maatregelen tegen zaken die we vooralsnog hoofdzakelijk buiten Utrecht zien gebeuren ook bij een de ‘toekomstbestendigheid’ van UZSW.

2.2 Kwetsbaarheden voor radicalisering blootgelegd

Processen van radicalisering zijn in principe altijd individuele processen, en niet te voorspellen. Evengoed zijn er in samenlevingen en bij bevolkingsgroepen en individuen indicatoren aan te wijzen die kwetsbaarheden aan het licht brengen voor radicalisering. Er zijn verschillende methodes om deze kwetsbaarheden in kaart te brengen, maar in grote lijnen spreekt men vaak van ‘push and pull’ factoren.¹⁸ Met andere woorden, factoren die in de samenleving of in een mensenleven aanwezig zijn waardoor mensen zich bijvoorbeeld buitengesloten voelen en van de samenleving afdrijven en steeds radicalere ideeën gaan vormen, en factoren van buitenaf die individuen aangereikt krijgen en er op gericht zijn ze te verleiden bepaalde extreme denkbeelden te omarmen. ‘Push’ factoren kunnen op verschillende niveaus ervaren worden, namelijk op macro-, meso-, en microniveau.¹⁹ Voor dit rapport lichten we met name het macro en microniveau eruit. We kijken dus naar ontwikkelingen die in de maatschappij ervaren worden (macro) en in het leven van een individu zelf (micro).

Recente studies en rapporten wijzen op enkele aspecten die voor het in kaart brengen van de kwetsbaarheden voor radicalisering in Utrecht in het bijzonder van belang zijn, en die ook een rol spelen bij de nieuwe trends die verderop in dit hoofdstuk aan bod komen.²⁰ Zo brengt het rapport Scheidslijnen van de Utrecht Monitor in kaart dat vertrouwen in de Rijksoverheid in alle wijken in Utrecht vrij laag lijkt te zijn. Het vertrouwen in de gemeente is wel beter, maar ook niet groot.

Op macroniveau is dit een mogelijke ‘push’ factor die de kwetsbaarheid voor radicalisering vergroot. Uit hetzelfde onderzoek komt ook naar voren dat maatschappelijke tegenstellingen verscherpt zijn. Met name inwoners met een lager opleidingsniveau, migratieachtergrond, en lager inkomen voelen deze tegenstelling. Meer Utrechters geven bovendien aan dat ze het gevoel hebben in deze samenleving niet belangrijk te zijn en dat de samenleving hen niet echt accepteert. Gevoelens van uitsluiting, relatieve economische deprivatie, en ervaringen met discriminatie en racisme geven ook een kwetsbaarheid weer die op macroniveau als ‘push’ factor tot horizontale polarisatie en radicalisering kan leiden.

Op microniveau, is de grote eenzaamheid die, volgens de Utrecht Monitor, gevoeld wordt door een steeds grotere groep jongeren, een zorgelijke ontwikkeling. Het risico dat jongeren zich daardoor steeds meer terugtrekken in een onlinewereld, en daar in aanraking komen met extremistisch gedachtegoed is daardoor reëel. Verder is aannemelijk dat de grotere gepercipieerde maatschappelijke tegenstellingen zoals hierboven besproken, op individueel niveau aan een

18 Garcet, Serge. “Understanding the psychological aspects of the radicalisation process: a sociocognitive approach”, Forensic Sciences Research. vol. 6, 2de editie, 17 maart 2021.

19 Alex P. Schmid. “Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review.” International Centre for Counter-Terrorism, maart 2013.

20 “Scheidslijnen in Utrecht”, Utrecht Monitor. 2023.

gevoel van onrechtvaardigheid bijdragen, wat ook een factor voor radicalisering kan zijn.²¹ En tot slot, kan dit zeker gezegd worden voor de slachtoffers van het toeslagenschandaal, of van het zwalkend stikstofbeleid van de overheid.

Aan de ‘pull’ kant is het belangrijk te wijzen op de zichtbaarheid van allerlei vormen van verzet tegen overheidsbeleid tijdens de Covid-19 pandemie. Deze emancipatie van verzet en de zichtbaarheid: daarvan leiden ook tot een grotere aantrekkingskracht. Dat hoeft op zich geen probleem te zijn, maar deze organisatie van verzetsbewegingen kunnen ook als een vliegwiel werken bij de verspreiding van complottheorieën. Het toegenomen Social Media gebruik vooral bij jongeren speelt daar ook een grote rol in. Tevens is er verharding bij allerlei vormen van verzet tegen overheidsbeleid, mede dankzij de Covid-rellen, een ontwikkeling die de stap naar gebruik van geweld lijken te verlagen. Deze ontwikkelingen hebben ook bijgedragen aan de verticale polarisatie, en online radicalisering.²²

Andere factoren die volgens sommige deskundigen kunnen bijdragen tot radicalisering zijn onder meer psychopathologische persoonlijkheden.²³ De factoren die bijdragen tot radicalisering zijn echter zeer uniek en daarom wordt het gebruik van de geestelijke gezondheid als signalerings- of profileringsindicator niet aanbevolen.²⁴ Vaker wel dan niet kan noch de individuele psychologie van terroristen, noch de sociale omgeving een volledige verklaring bieden voor de betrokkenheid van individuen bij terrorisme. Toch kunnen personen die lijden aan psychische aandoeningen of psychische stoornissen een kwetsbaar doelwit vormen voor schadelijke personen, zowel offline als online. Bovendien kunnen geestelijke gezondheidsproblemen inderdaad lopende radicaliseringsprocessen verergeren, waardoor de drempel voor gewelddadige actie wordt verlaagd. In het algemeen moeten we geestelijke gezondheid eerder als een versnellende dan als een bepalende factor beschouwen.²⁵

Op basis van het bovenstaande identificeren wij in de volgende paragrafen in totaal zes trends die het dreigingslandschap in de gemeente Utrecht waarschijnlijk zullen vormgeven. Dit zijn: intersectionele ideologieën; nieuwe modus operandi en verhullend taalgebruik; misbruik van online platformen; parallelle samenlevingen; gendergerelateerde geweld; en cumulatief extremisme. Hoewel deze trends van mondiaal belang lijken, zijn de verschijningsvormen ervan sterk lokaal afhankelijk. Daarom moeten identificatie, preventie, interventiepraktijken en beleid rond de genoemde trends lokaal worden bekeken en op de lokale behoeften worden afgestemd.

2.3 Intersectionele Ideologieën

COVID-19 was een fase van openbaring en intensivering van sociale spanningen, waarin sociale ongelijkheden duidelijker werden. Hierdoor werd er ook meer een beroep gedaan op de overheid om actief op te treden en allerhande maatregelen te treffen en beperkingen in het dagelijks leven op te leggen. Ondanks inspanningen om economische klappen te helpen opvangen, was het resultaat van de COVID-19 pandemie een diepe economische recessie en groeiende sociale ontevredenheid, waaruit los georganiseerde online kringen en offline protesten ontstonden die vaak werden overgenomen door radicale elementen, met name door

21 Van den Bos, Kees (2019). “Waarom mensen radicaliseren” Amsterdam: Prometheus.

22 “Jaarverslag 2022.” Jaarverslagen. AIVD. 18 april 2023.

23 Norah Schulten, Bertjan Doosje, Ramón Spaaij en Jan Henk Kamphuis. “Psychopathologie en terrorisme: Stand van zaken, lacunes en prioriteiten voor toekomstig onderzoek” Universiteit van Amsterdam. 2019.

24 Ibid.

25 Zie bijvoorbeeld: De la Corte, Luís (2006). *La Lógica del Terrorismo*. Madrid: Alianza; and Allely, Clare S. (2020). *The Psychology of Extreme Violence: A Case Study Approach to Serial Homicide, Mass Shooting, School Shooting and Lone-actor Terrorism*. London: Routledge.

extreemrechtse groeperingen die ze gebruikten om antidemocratische en anti-institutionele verhalen en agenda's te propageren.²⁶ Hoewel de maatregelen van Covid-19 zijn opgeheven, is dit anti-instelling sentiment grotendeels blijven bestaan en vormt het een dreiging die flexibeler, intersectioneler en transnationaler is dan traditionele extreemrechtse en andere terroristische dreigingen.²⁷

Dit is te danken aan de cruciale rol die desinformatie en complottheorieën hebben gespeeld bij het creëren van een wereldwijd verspreid gevoel van wantrouwen (een meta-narratief), waardoor contextafhankelijke angsten konden worden omgezet in het wijdverbreide geloof in het bestaan van een gepland fenomeen - een complot. Deze verhalen zijn daardoor in staat geweest individuen met uiteenlopende ideologische standpunten met elkaar in contact te brengen, die bereid zijn te geloven dat er een gemeenschappelijke vijand achter hun leed zit, waardoor zij gemakkelijker kunnen samenwerken op basis van een gemeenschappelijk doel: het ontmaskeren van en mobiliseren tegen de “mondiale elites”.²⁸ Dit is een manier waarop mensen met verschillende ideologische achtergronden kunnen gaan geloven in dezelfde theorieën, de vorming van intersectionele ideologieën. Of dit nu betekent dat hun potentiële doelwit de democratische staat is, de politieke of economische elites, of de “Joden”, deze samenzweringen zijn erop gericht gevestigde instellingen en traditionele informatiebronnen te destabiliseren op basis van wantrouwen. Een interessante variant van een beweging die gebaseerd is op allerlei complottheorieën is de QAnon-beweging, die de theorie steunt dat de voormalige Amerikaanse president Donald Trump een geheime oorlog voert tegen elitaire Satan-aanbiddende pedofielen in overheid, bedrijfsleven en media. Dat is het basisverhaal, maar er zijn zoveel uitlopers, omwegen en interne debatten dat de totale lijst van QAnon-claims enorm is - en vaak tegenstrijdig.²⁹ Terwijl QAnon ook Nederland heeft bereikt, heeft Nederland ook zijn eigen “Satanistische pedofiele” complottheorie. Bodegraven-Reeuwijk, dat ongeveer 35.000 inwoners telt, is het onderwerp geweest van een complottheorie waarin ten onrechte werd beweerd dat daar in de jaren tachtig kinderen zijn misbruikt en vermoord. De mannen die ervan worden beschuldigd het gerucht verspreid te hebben zitten nu in de gevangenis, nadat ze zijn veroordeeld voor een aantal andere misdrijven, waaronder doodsb bedreigingen aan het adres van premier Mark Rutte.³⁰

Maar de complottheorieën creëren ook een transnationale link voor extremistisch gedachtegoed. Een voorbeeld hiervan was de stijging van anti-overheid sentiment, met name de solidariteit tussen het boeren protest in Nederland en het Canadese vrijheid konvooi. Nadat extreemrechts het narratief kaapte en baseerde op een gezamenlijke strijd tegen overheidsinmenging en het World Economic Forum was er veel steun van beide kampen. De reikwijdte van de complottheorieën laat dus zien hoe gemakkelijk diverse groepen gemobiliseerd kunnen worden.³¹

Een veerkrachtig en uitstekend voorbeeld van intersectionele ideologie waarbij extreemrechts ook een prominente rol speelt, hoewel niet echt nieuw, is het ecofascisme. Ecofascisme wordt gebruikt om individuen en groepen te beschrijven die milieudenken combineren met fascistische standpunten, tactieken en agenda's. In het bijzonder hebben sommige extreemrechtse narratieven zorgen omtrent het milieu en de klimaatverandering en de groene agenda omarmd, en streven ze naar het teruggaan naar de natuur, consumeren van organisch voedsel, of het worden van ‘vegan’. Dit zou, conform hun narratief, bijdragen aan raciale suprematie,

26 Gerbaudo, Paulo, “The Pandemic Crowd” (summer 2020). *Journal of International Affairs*. vol. 73, no. 2.

27 “Jaarverslag 2022.” Jaarverslagen. AIVD. 18 april 2023.

28 “Jaarverslag 2022.” Jaarverslagen. AIVD. 18 april 2023.

29 Mike Wendling, “QAnon: What is it and where did it come from?”, BBC, 6 januari 2021.

30 “Verspreider complottheorieën over rituele kindermoord Bodegraven opgepakt”, NU.nl, 3 juni 2021.

31 Bàrbara Molas, “Dutch Flags and Maple Leaves: How Conspiracy Theories Created a Transnational Far-Right.” *International Centre for Counter-Terrorism*. 20 september 2022.

door terug te gaan naar de kern om daarmee zich te onderscheiden van andere groepen. Daarbij is de ‘natuurlijke orde’ tussen man en vrouw ook een van hun thema’s.³² In Nederland is ecofascisme nog niet echt een dreiging geweest, maar na COVID-19 en in het licht van het groeiende wantrouwen jegens traditionele instellingen zijn veel individuen op zoek gegaan naar alternatieve bronnen van consumptie. Als gevolg daarvan ontstond bij sommige mensen een voorkeur voor zelfgeteelde, biologische producten en milieubewustzijn, een tendens die door extreem-rechts online wordt uitgebuit.³³ Omdat de onlinesfeer transnationaal is, moet men zich bewust zijn van de mogelijkheid dat mensen die een milieugerichte politieke agenda steunen, beïnvloed kunnen worden door extremisme in een context van sociaal-economisch wantrouwen, dat zich op lokaal niveau kan manifesteren.

Gecodeerd taalgebruik in samenzweringsdiscours en intersectionele ideologieën is van groot belang gebleken, omdat het gebruikers in staat stelt de servicevoorwaarden van online platforms te omzeilen en onopgemerkt te blijven. Dit geldt ook op lokaal niveau. Dit vormt een uitdaging die alleen kan worden overwonnen door meer vakkennis en het handmatig beoordelen van online bedreigingen. Daarnaast zijn op gemeentelijk niveau de uitdagingen rond intersectionele ideologieën onder meer dat het steeds moeilijker wordt dreigingen en hun doelen te identificeren, aangezien de door aanhangers gebruikte tactieken en methoden diverser en steeds gefragmenteerder worden. Deze zogenaamde ‘salad-bar’ ideologieën lenen aspecten van verschillende bekende ideologieën, zoals rechtsextremisme, soevereine stromingen, en complotdenkers. Normaalgesproken vindt bij een risicoinschatting een weging van signalen binnen een ideologische stroming plaats, voordat er een rode vlag omhoog gaat. Doordat er bij de intersectionele stroming een mogelijke vermenging van ideologische stromingen plaatsvindt, zullen verschillende sets van indicatoren ontwikkeld om de signalen van specifieke ideologische stromingen te onderkennen, van toepassing zijn. Het is daarom aannemelijk dat de weging van de signalen een herijking behoeft.

2.4 Nieuwe modus operandi en verhullend taalgebruik

Islamitisch extremisme is tot op heden een van de grootste gevaren voor de Nederlandse samenleving.³⁴ Aan de grote aanslagen van Al Qaida en de Islamitische Staat ging maanden, soms jaren, voorbereiding vooraf. De daders reisden af naar terroristische trainingskampen en kregen daar training speciaal voor de aanslagen die ze in hun thuislanden moesten gaan plegen.

In het jihadistisch terrorisme is de laatste jaren echter een beweging in de richting van ongeorganiseerd en ongepland geweld geweest. Sinds de laatste grote aanslagen in Europa, die in augustus 2017 in Barcelona en Cambrils werden gepleegd, zijn jihadistische aanslagen doorgaans het werk van eenlingen met slag- of steekwapens. Deze huis-tuin-en-keuken modus operandi vraagt weinig voorbereiding of samenwerking met andere daders, en lijkt in sommige gevallen een element van spontaniteit te bevatten.³⁵ Dit soort aanslagen kwamen tijdens de hoogtijdagen van ISIS ook al voor, maar bepalen nu voor een groot deel de geweldsdreiging van het jihadistisch terrorisme, dit in tegenstelling tot de periode 2014-2017, toen de gecoördineerde, geplande aanslag het dreigingsbeeld bepaalde. De AIVD waarschuwt in haar jaarverslag van

32 Satgar, Vishwas (2021). “The rise of eco-fascism” In *Destroying Democracy: Neoliberal Capitalism and the Rise of Authoritarian Politics*. Wits University Press.

33 Catherine Tebaldi. “Granola Nazis: Digital Traditionalism, the Folkish Movement and the Normalisation of the Far-Right” GNET. 22 maart 2023.

34 “Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 57.” Rapport. Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid. 9 november 2022

35 “Wurzburg stabbing”, Wikipedia. Geraadpleegd op 10 april 2023.

2022 wel weer voor een groeiende dreiging van jihadistische groepen zoals ISIS.³⁶

De vervorming van de modus operandi van jihadistisch geweld brengt nieuwe problemen met zich mee, vooral omtrent de spontaniteit van eventuele aanslagen. Omdat aanslagen klaarblijkelijk minder makkelijk te voorspellen zijn, moet het preventie-veld verbreed worden, en dient er aan de repressie kant ook rekening te moeten worden gehouden met voorstelbare – in plaats van voorspelbare- aanslagen. De NCTV stelt dan ook sinds een aantal jaar “versterkingsgelden” beschikbaar om individuele gemeenten te helpen met hun integrale aanpak van radicalisering, extremisme en terrorisme. Hiermee kan nog steeds geïnvesteerd worden in trainingen van ambtenaren, politie, onderwijzers en andere eerstelijns hulpverleners om ze bekend te maken met signalen van radicalisering. Omdat het minder duidelijk wordt waar en wanneer aanslagen gepleegd worden, is een evaluatie van hoe de bescherming van de vitale infrastructuur er uit ziet van belang, en is het ook belangrijk goed in beeld te hebben wat zogenoemde ‘soft targets’ zijn. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan festivals en demonstraties.

De spontaniteit die al genoemd werd in het kader van jihadistisch terrorisme, speelt ook bij andere stromingen waarbij de drempel om tot geweld over te gaan lager is geworden. Demonstraties die op rellen en geweld uitlopen dragen bij aan een normalisering van geweld bij sommige groepen. Korte lontjes bij mensen in een maatschappij die steeds meer verscherpte tegenstellingen toont, toegenomen agressie en geweld tegen verschillende ambtsdragers, de druk van de massa, en soms de opruiende oproepen van charismatische figuren kan zo maar ontaarden in massale bestormingen van Provinciehuizen, of zoals in het buitenland het Capitool in Washington DC of het Parlement in Brasilia. De relatief grote aanhang van het anti-institutionalisme en het groeipotentieel,³⁷ in combinatie met de gepercipieerde verlaging van de drempel om tot geweld over te gaan, is een verontrustende ontwikkeling waar de gemeente op voorbereid dient te zijn.

Naast de drempelverlaging ten aanzien van het gebruik van geweld, is er ook sprake van een trend die duidt op verhullend taalgebruik. Onderzoekers van opkomende dreigingen hebben gewezen op het specifieke online-misbruik van satire, ironie en humor door extremisten om betrokkenheid te bevorderen en aan te zetten tot gewelddadig gedrag.³⁸ Voorbeelden hiervan zijn afbeeldingen, gifs en stickers, maar het meest prominent zijn memes. Memes zijn inderdaad cruciale elementen bij het creëren van digitale haatgemeenschappen. Zo fungeren memes in alt-right kringen als schadelijke “eenheden van culturele overdracht”, vermomd als duistere, politiek incorrecte grappen die progressief, democratisch en liberaal denken aanvallen.³⁹ Het gebruik van memes in online-kringen kan dus niet alleen worden geïnterpreteerd als een uitnodiging tot een zogenaamd grappige monoloog, waarbij iedereen die bijvoorbeeld zou beweren dat het racistisch is als weerwoord krijgt dat het enkel als grap is bedoeld. Deze memes zijn echter voorals ook bedoeld als een middel om gebruikers mee te slepen in ideologisch geladen gesprekken, extremistisch of anderszins. Experts zeggen dat extreemrechts “het mainstream bewustzijn heeft bestormd door memes te gebruiken als boodschappers, die hen in staat stellen ironie, humor en dubbelzinnigheid te gebruiken” om “een echte betrokkenheid tot extreemrechtse ideeën te ontkennen en ze toch aan te wakkeren”.⁴⁰ Dergelijke humor is vaak gericht op een etnische of

36 “Jaarverslag 2022”, Jaarverslagen, AIVD, 18 april 2023.

37 De AIVD spreekt van rond de 100.000 aanhangers van het anti-institutionalisme. Zie AIVD, ‘Anti-institutioneel extremisme in Nederland: Een ernstige dreiging voor de democratie’, mei 2023, <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/documenten/publicaties/2023/05/25/anti-institutioneel-extremisme-in-nederland-een-ernstige-dreiging-voor-de-democratische-rechtsorde>.

38 Askanius, Tina. “On Frogs, Monkeys, and Execution Memes: Exploring the Humour-Hate Nexus at the Intersection of Neo-Nazi and Alt-Right Movements in Sweden”, *Television & New Media*. vol. 22, 2de editie, 22 januari 2021.

39 Bàrbara Molas. “Alt-Solutism: Intersections between Alt-Right Memes and Monarchism on Reddit.” *International Centre for Counter-Terrorism – ICCT*, 10 februari 2023.

40 Jason Wilson. “Hiding in plain sight: how the alt-right is weaponizing irony to spread fascism”, *The Guardian*, 23

seksuele minderheidsgroep, en is bedoeld om geweld ertegen aan te wakkeren. Zo ontstaat de zogenaamde hate-humor nexus.⁴¹ Deze normalisatie van haatdragende boodschappen, en het wijdverbreide anti-institutionalisme draagt allemaal bij aan een verhoogde kans op geweld dat voortkomt uit dergelijke accounts die deze boodschappen voortbrengen.

2.5 Misbruik van Online Platformen

De snelle verspreiding van online haatzaaij met potentieel voor offline gewelddadig gedrag is een belangrijke trend in radicaliseringsprocessen. Het is ook een van de moeilijkste trends om efficiënt te monitoren en interventies voor te ontwerpen.⁴² Tot de obstakels behoren het ontbreken van een duidelijke wettelijk mandaat, en het feit dat privacy dient te worden gerespecteerd.

Het gebrek aan duidelijkheid over wat haatzaaien is wordt maar al te graag aangegrepen door extreem-rechtse kringen online. Bovendien is het gebruikelijk in deze kringen om de absolute grens op te zoeken van wat toelaatbaar is, daarbij gebruik makend van verhullend taalgebruik.⁴³ Omdat service voorwaarden van online platforms volledig transparant horen te zijn, stelt de ICCT dat deze organisaties een soort blauwdruk uitreiken over hoe je precies binnen de perken kan haatzaaien. Als een online-platform zoals Twitter aangeeft dat je geen etnische groepen mag beledigen, dan kunnen mensen bepaalde termen veranderen (*zie bovenstaande paragraaf over verhullend taalgebruik*) zodat ze niet gemarkeerd worden, maar tegelijkertijd wel hun haatzaaiende boodschap kunnen overbrengen. Mensen kunnen dan blijven haatzaaien, omdat de service voorwaarden precies uitgelegd hebben hoever ze kunnen gaan.⁴⁴

Het misbruik van onlineplatforms voor schadelijke doeleinden kan nauw samenhangen met potentieel offline geweld. In bijvoorbeeld Nederland domineerden radicale discussies rond de Boerenbeweging eerst de online ruimte, waarbij polariserende verhalen en complottheorieën zich snel verspreidden via de mainstream media. Juist complottheorieën als QAnon en the Great Reset waren cruciaal in het legitimeren van haatdragende teksten en verspreiding van onverdraagzaamheid ten aanzien van de staat binnen de meest extremistische elementen van de Boerenbeweging in binnen- en buitenland.⁴⁵ Volgens het Institute for Strategic Dialogue (ISD) waren er tussen juni 2020 en februari 2021 alleen al op Facebookpagina's minstens 1.983 posts van Nederlandse online content rond the Great Reset complottheorie.⁴⁶ Verschillende incidenten in de afgelopen jaren hebben laten zien dat wanneer complottheorieën en online haat offline gaan, dit dodelijk kan zijn.⁴⁷ Voor gewelddadige witte supremacisten als Dylann Roof, Anders Breivik of Robert Bowers bleef de online haat zeker niet online.

Zoals eerder aangegeven legt de grote eenzaamheid waar veel jongeren mee kampen een kwetsbaarheid bloot, ten aanzien van online radicalisering. Er is in Utrecht bovendien ook een hoog aantal geregistreerde gevallen van cybercrime, wat een extra reden is om goed aandacht

mei 2017.

41 Askanius, Tina. "On Frogs, Monkeys, and Execution Memes", *Television & New Media*. vol. 22, 2de editie, 22 januari 2021.

42 Bàrbara Molas. "Reddit's Hosting Service and the Dangers of Outlinking", GNET, 17 september 2021.

43 Adriana Stephan, "Comparing Platform Hate Speech Policies: Reddit's Inevitable," *The Stanford Internet Observatory*, 8 juli 2020.

44 Bàrbara Molas. "He Looks Like a Clown: Why is the Far-Right Mocking Fascists on Reddit?", GNET, 30 september 2021.

45 Bàrbara Molas. "Dutch Flags and Maple Leaves: How Conspiracy Theories Created a Transnational Far-Right", *International Centre for Counter-Terrorism – ICCT*, 10 oktober 2022.

46 Ciarán O'Connor. "The Spread of the 'Great Reset' Conspiracy in the Netherlands", *Institute for Strategic Dialogue*, 23 februari 2021.

47 Rachel Hatzipanagos. "How online hate turns into real-life violence", *The Washington Post*, 30 november 2018.

te houden voor deze trend.⁴⁸ Cybercrime nam van 2019 tot 2022 toe van 86 tot 268 misdrijven, maar laat vanaf 2021 wel een dalende lijn zien.⁴⁹ Deze cijfers kunnen ook versterkt zijn door de Covid-19 pandemie. Ook al valt cybercrime niet onder online haatzaaien laat dit alsnog het belang zien van de online-omgeving als belangrijk beleidsveld, vooral omdat we steeds meer digitalisering en dus afhankelijker worden van de online-omgeving.

De uitdagingen voor het aanpakken van online radicalisering zijn aanzienlijk. Door de Europese privacywetgeving is dataverzameling door o.a. gemeenten aan strikte regels gebonden. Wanneer het om strafrechtelijke onderzoeken gaat is er meer nodig. De VNG geeft aan dat ondanks maatschappelijke onrust en de behoefte van bestuurlijke organen om online te kunnen monitoren, er geen wettelijke basis is en een behoefte aan een duidelijk juridisch kader.⁵⁰ In afwachting van meer duidelijkheid, is er wel een Interventiekaart Online Orde ontwikkeld door Noor Holland Samen Veilig, die enkele handreikingen biedt.⁵¹ Het is daarom van groot belang dat allianties met de technologiesector worden versterkt, omdat bijvoorbeeld internetproviders wel de mogelijkheid hebben om de verspreiding van gewelddadige extremistische inhoud op hun platforms te verwijderen als dat niet in lijn is met hun ethisch beleid.

2.6 Gender Gerelateerd Geweld

Gender gerelateerd geweld verwijst naar schadelijke/agressieve handelingen tegen een persoon op basis van zijn geslacht, geaardheid of de wijze waarop iemand zich identificeert. Het is geworteld in genderongelijkheid, machtsmisbruik en schadelijke normen. Gender gerelateerd geweld omvat voornamelijk gewelddadige vrouwenhaat, maar ook anti-LGBTQI+ houdingen en geweld. Juist dat laatste heeft wereldwijd een piek gehad sinds het einde van de door de pandemie veroorzaakte lockdowns.⁵² Volgens het jaarverslag ILGA-Europe 2023 werd in Europa melding gemaakt van haat zaaien tegen LGBTQI+-personen “met een piek rond Prides in Oostenrijk en Frankrijk en door politici en religieuze leiders in Georgië, Moldavië, Montenegro en Servië”. Het geweld omvatte een aanslag buiten een LGBTQI+-bar in Oslo, de dood van een activist in Azerbeidzjan en een terroristische aanslag buiten een LGBTQI+-bar in Bratislava.

De acceptatie van LGBTQI+ is al jaren “relatief sterk in Nederland”.⁵³ Desondanks meldde the European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) in zijn EU LGBTI-onderzoek II dat 36% in Nederland zegt dat vooroordelen en intolerantie tegen de LGBTQI+-gemeenschap zijn toegenomen.⁵⁴ Het bleek ook dat meer dan 57% van de LGBTQI+-personen in Nederland het vaak of altijd vermijdt om in het openbaar de hand vast te houden van hun partner van hetzelfde geslacht. Daarnaast vermijdt 21% in Nederland vaak of altijd bepaalde locaties uit angst om aangevallen te worden. Vooral homoseksuele vluchtelingen hebben het ook moeilijk om te leven in wat “een van de LGBTQ-paradijzen van Europa” zou moeten zijn.⁵⁵ LGBTQ Asylum Support, een

48 “Inventarisatie Veiligheidstrends 2022,” Veiligheidscoalitie Midden-Nederland, 2022.

49 “Criminaliteitsontwikkeling”, Utrecht Monitor, 2023.

50 VNG, ‘Hoe te handelen bij online aangejaagde ordeverstoringen?’, 15 februari 2022, <https://vng.nl/nieuws/hoe-te-handelen-bij-online-aangejaagde-ordeverstoringen>.

51 Interventiekaart Online Orde NHSV, <https://vng.nl/sites/default/files/2022-02/Interventiekaart%20online%20orde%20NHSV.pdf>.

52 ITV News. “LGBT+ Reported Hate Crimes Sharply Rise since End of Lockdown, Police Data Shows,” 3 december 2021.

53 Paramount Insights. “In the Netherlands, LGBT Acceptance Is Strong But May Not Be Improving,” 22 september 2022.

54 “EU LGBTI survey II. A long way to go for LGBTI equality”, FRA European Union Agency for Fundamental Rights, 2019.

55 Van Der Zwan, Gwen. “Queer Refugees Are Struggling to Live in One of Europe’s LGBTQ Havens,” VICE. 17 oktober 2022.

organisatie die gespecialiseerd is in het helpen van homoseksuelen mensen bij hun weg door het asielstelsel in Nederland, legt uit dat de positie van deze groep bijzonder zorgelijk is, omdat hun recht om in het land te blijven afhangt van de vraag of de Nederlandse immigratiedienst al dan niet gelooft dat zij daadwerkelijk homoseksueel zijn, iets wat moeilijk te bewijzen is. Als gevolg daarvan worden zij nog meer gediscrimineerd.⁵⁶ In 2021 werden anti-LGBTQI+ haatmisdrijven in Nederland alleen overtroffen door racistische en xenofoben haatmisdrijven, zoals gerapporteerd door de politie.⁵⁷

Gender gerelateerd geweld tegen gender minderheden, wordt soms ook door geradicaliseerde vrouwen aangewakkerd. Radicale feministen, ook wel TERFs ('trans-exclusionary radical feminists') genoemd, erkennen namelijk transgenders niet.

De afgelopen jaren hebben bovendien onvrijwillige celibatairen die zich identificeren als "incels" veel publieke aandacht gekregen vanwege hun vrouwonvriendelijke online discours en hun band met een reeks gewelddaden (waaronder vrouwenmoord).⁵⁸ Het probleem ontstaat vooral bij jonge mannen.⁵⁹ Zij menen 'recht' te hebben op seks met een vrouw, en accepteren afwijzing niet. Incel gemeenschappen dragen vaak zowel misogynie als racistische aspecten uit, omdat ze claimen dat vrouwen door wie ze worden afgewezen, gekleurde mannen preferen. Hoewel er in Nederland onderzoek is gedaan naar incels,⁶⁰ is de incel-dreiging in Nederland nog niet publiekelijk erkend door veiligheidsdiensten. Op basis van het feit dat de incel-gemeenschap floreert in een grenzeloze online gemeenschap, erkennen we deze ideologie desondanks als een dreiging in Nederland, en suggereren we dat aanslagen door degenen die online deel uitmaken van incel chatrooms moeten worden beschouwd als kwetsbare doelwitten van radicalisering.

Haat tegen vrouwen en bewondering voor hyper-masculiene figuren heeft de mainstream bereikt en is steeds meer genormaliseerd onder jongeren. De grote invloed van de misogynistische influencer Andrew Tate op de jeugd werd ook door de deelnemers aan de bijeenkomst op 6 april 2023 in Utrecht herkend en onderstreept als een nieuw probleem. Deze trend is daarom ook de moeite van het belichten waard.

Om gender gerelateerd geweld doeltreffend aan te pakken is het van belang om praktijken die culturele en andere vooroordelen op basis van geslacht in stand houden te corrigeren. Hoewel autoriteiten zich steeds meer bewust worden van dit probleem, is het nog niet zo dat ze zich dit heeft vertaald in het mainstreamen van genderbeleid.

2.7 Parallele Samenlevingen

Naast de trends waarbij radicalisering in de meest extreme vorm gewelddadig ingrijpen omarmt, is er ook een uiting van een extremistisch gedachtegoed, waarbij de aanhangers zich terugtrekken in hun eigen kring om daar te werken aan een samenlevingsvorm die in overeenstemming is

56 "Who are we?", LGBT Asylum Support, 2022.

57 "Netherlands case study" OSCE ODIHR Hate Crime Reporting, 2021.

58 Townsend, Mark. "Experts Fear Rising Global 'Incel' Culture Could Provoke Terrorism." The Guardian, 30 oktober 2022.

59 "Incels Waging 'War against Women' and Pose 'Emerging Threat to Children', Study Finds." Sky News, 28 september 2022.

60 Bieselt, H. E. "Personality of Incels and its extent as predictor of involvement and activity in the Incel community." Behavioural, Management and Social Sciences (opstel). 2020; Stickel, Johannes. "What Incels Can Tell Us About Misogyny: Evaluating Sexual Frustration and Pornography Usage as Potential Factors for Misogyny." Department of Positive Psychology and Technology Faculty of Behavioral, Management and Social Sciences op de Universiteit van Twente (opstel). 2020 .

met hun principes en overtuigingen.⁶¹ Over het algemeen is dit een geweldloze tendens. Binnen extreemlinks wordt dit al langer beschouwd als een effectieve manier om verandering tot stand te brengen. Anarchistische denkers spreken in dit verband van pre-figuratieve politiek of van infra-politiek.⁶² In plaats van het kapitalisme en/of de bestaande machtsorde in een grote revolutie omver te werpen, kiezen zij voor de weg van de afzondering. Ook in het salafisme is deze benadering niet nieuw, maar in het jaarverslag over 2021 waarschuwt de AIVD wel voor een toename van wahhabi-salafistische aanjagers die met name via buitenschools islamitisch onderwijs hun boodschap en leefregels willen verspreiden onder moslims, dit in de hoop dat er op deze manier een gemeenschap ontstaat van gelovigen die de salafistische regels van de islam respecteren. Binnen het rechtsextremisme bestaat er een neiging om zuilen op te bouwen zodat leden van de beweging alleen nog maar in contact hoeven te komen met andere leden van de beweging. Dit streven krijgt onder meer vorm in de oprichting van datingsites uitsluitend bedoeld voor witte Amerikanen⁶³ of Europeanen⁶⁴, en in bijvoorbeeld vechtsportverenigingen en (sociale) mediakanalen die alleen mensen toegankelijk zijn voor mensen met rechtsextremistische opvattingen.⁶⁵ De meest recente variant van de vorming van parallelle samenlevingen door extremistische bewegingen in Nederland doet zich voor in het anti-institutioneel sextremisme. Zij beweren op basis van pseudo-juridische redeneringen dat ze autonoom of soeverein zijn en daarom geen belasting hoeven te betalen en zich niet hoeven te houden aan de wetten die de overheid probeert te handhaven.⁶⁶ Dat dit soort ideeën over soevereiniteit ook in Nederland aanhang hebben, blijkt uit een in november 2022 gepubliceerd rapport over extremisme in Noord-Nederland. Dit rapport maakt onder meer melding van “de zogeheten soevereine staat Wonderland in een betwiste grensstrook aan de Nederlands-Duitse grens nabij Coevorden, die wordt geleid door een complotdenker”.⁶⁷ Vooralsnog lijkt dit probleem nog niet heel accuut in Utrecht, maar dat deze trend elders in Nederland wel in opkomst is, betekent dat ook Utrecht hier alert op dient te zijn.

Zoals gezegd, is bij deze trend over het algemeen sprake van geweldloosheid, los van het geweld waarmee sommige groeperingen hun autonome zones of sferen willen verdedigen. Echter, parallelle samenlevingen kunnen evengoed schadelijk zijn. Als er inderdaad maatschappelijke omgevingen ontstaan waar men de overheid niet erkent, zullen allerlei overheidsinitiatieven minder kans van slagen hebben. Waarschijnlijk zal het ook verkeerd uitpakken voor de burgers zelf; terugtrekking uit instituties op het gebied van zorg en onderwijs zal het voor hen moeilijker maken om aansluiting bij de samenleving te behouden en om gebruik te maken van sociale faciliteiten. Gezien de ingrijpende maatregelen die nodig zijn op het gebied van klimaatverandering, stikstof, en huisvesting van ouderen en asielzoekers, is het niet ondenkbaar dat meer mensen zich van de overheid zullen afkeren. Uiteraard kunnen overheid en politiek mensen voor zich winnen door problemen op adequate wijze aan te pakken, maar op voornoemde dossiers zal het niet meevallen om beslissingen te nemen zonder daarbij de belangen van een van de betrokken partijen te schaden. In dit licht bezien, sluit ICCT het niet uit te sluiten dat er animo blijft bestaan voor de vorming van parallelle samenlevingen.

61 Ministerie van Algemene Zaken. “Themarapportage polarisatie, extremisme en terrorisme.” Rapport. Rijksoverheid, 20 oktober 2022

62 Vodovnik, Žiga (2013). *A living spirit of revolt: the infrapolitics of anarchism*, PM Press.

63 Jardina, Ashley (2019). *White Identity Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

64 Stephane J. Baele, Lewys Brace, en Travis G. Coan, “Uncovering the Far-Right Online Ecosystem: An Analytical Framework and Research Agenda,” *Studies in Conflict & Terrorism*, 30 december 2020.

65 Lavin, Talia (2020). *Culture warlords: my journey into the dark web of white supremacy*. Londen: Monoray.

66 Wim Heesterbeek. “Coronaprotest: mensen verklaren zich ‘stateloos’ met brief aan gemeente”, Omroep Brabant, 3 december 2021.

67 Pieter Nanninga, Léonie de Jonge en Fleur Valk. “Fenomeenanalyse Extremisme Noord-Nederland”. Rijksuniversiteit Groningen, 2022, p. 28.

2.8 Cumulatief Extremisme

Hoewel in Nederland extreem-links activisme veelal de vorm aangenomen heeft van legale protesten en graffiti, hebben links-extremisten in het verleden (rapportage NCTV 2016) zich ook op demonstraties van extreemrechtse groeperingen Pegida Nederland en de Nederlandse Volks-Unie gericht. De NCTV meldt dat links-extremisten in deze gevallen geweld hebben gebruikt bij hun protesten. Deze vorm van reactief geweld wordt door wetenschappers cumulatief extremisme genoemd. Met cumulatief extremisme bedoelen we “de manier waarop één vorm van extremisme een andere kan voeden en versterken” en vice versa, leidend tot een spiraal van potentieel gewelddadig extremisme.⁶⁸ Een analyse van de extreemlinkse online discours over nut, noodzaak en legitimiteit van geweld heeft uitgewezen dat daar de acties van met name rechtsextremisten wel degelijk factoren zijn die in de discussie hierover meewegen. Zo halen extreemlinkse activisten in de VS de bestorming van het Capitool aan als bewijs dat het rechtsextremisme een gevaarlijke beweging is die met geweld bestreden moet worden. Extreemlinkse activisten (inclusief Antifa) zien in deze acties het bewijs dat het rechtsextremisme aan het oprukken is en dat het misschien wel tijd wordt om terug te vechten. De groep die dit aanhangt beweegt zich duidelijk van het spectrum van activisme naar het spectrum van gewelddadig extremisme. In Nederland zien we iets vergelijkbaars in relatie tot de boerenprotesten, maar ook bijvoorbeeld bij demonstraties rondom het thema van afschaffing van zwarte piet.

Het gaat hen hierbij niet alleen om het beschermen van de samenleving tegen een politieke beweging die zij schadelijk achten. Ook menen sommigen van hen dat hun eigen veiligheid in het geding is. Zij vrezen dat de rechtsextremisten zich op enig moment tegen hen persoonlijk gaan keren en menen daarom dat geweld uit zelfverdediging geoorloofd is. Ze roepen de andere leden van de extreemlinkse beweging op om wapens te vergaren en gevechtstraining te ondergaan.

Vooralsnog hebben redeneringen in deze richting in ieder geval in Europa en Noord-Amerika nog niet geleid tot grootschalig geweld, maar afhankelijk van de manier waarop het rechtsextremisme zich manifesteert, is een tegenreactie van linksextremisten wel denkbaar.

Hoewel de dynamiek van cumulatief extremisme zich vooral manifesteert binnen de interacties tussen links en rechts, is het voorstelbaar dat zich dit ook op andere manieren gaat voordoen. Een voorbeeld kan zijn mensen die door hun klimaatzorgen - een verschijnsel dat eco-anxiety wordt genoemd - geen andere uitweg zien dan klimaatextremisme. Ze kunnen denken dat de huidige acties rondom het tegengaan van klimaatverandering ontoereikend zijn waardoor ze denken dat geweld de enige oplossing is. Een voorbeeld van een manifestatie van eco-anxiety zijn mensen die kunst vernietigen in de naam van het tegengaan van klimaatverandering, bijvoorbeeld door het besmeuren met verf van een kunstwerk van Van Gogh.⁶⁹ Deze acties kunnen weer een reactie oproepen bij groepen mensen die vinden dat deze acties niet kloppen op basis van dat ze “te woke” zijn of dat klimaatverandering niet bestaat.

68 Eatwell, Roger. “Community Cohesion and Cumulative Extremism in Contemporary Britain,” *The Political Quarterly*, nr. 72, 7 september 2006

69 RTL Nieuws. “Wat heeft Van Gogh misdaan? Waarom klimaativisten kunst besmeuren,” 27 oktober 2022.

3 Interventies

In dit hoofdstuk ligt de focus op interventies die recht doen aan het veranderende landschap ten aanzien van radicale en extremistische trends en problematische polarisatie, met speciale aandacht voor de situatie in Utrecht. Alvorens we specifieke aanbevelingen voor interventies doen die passen bij de verschillende trends die in het vorige hoofdstuk behandeld zijn, gaan we in op aanbevelingen die op alle trends van toepassing zijn.

Zoals in de Inleiding aangegeven, volgen we bij de behandeling van de interventies grotendeels de systematiek die ook in het plan van aanpak van Utrecht Zijn We Samen gehanteerd wordt, met speciale aandacht voor preventie, signaleren, repressie, en rehabilitatie, re-integratie en zorg.

Bij de start van dit hoofdstuk past een waarschuwing vooraf: het werkveld van tegengaan van radicalisering en preventie van gewelddadig extremisme kenmerkt zich door een gebrek aan 'evidence-based' onderzoek en evaluaties naar de effectiviteit van beleidsinterventies. Dat begint vaak bij het feit dat de verandertheorie ('theory of change') die ten grondslag ligt aan de beleidsinterventie niet of niet afdoende is uitgewerkt. Met andere woorden wat zijn de exacte doelstellingen die bereikt dienen te worden, en welke assumpties zijn er ten aanzien van de verwachte resultaten als gevolg van de interventies. Door het ontbreken hiervan, is het vaak niet goed mogelijk de effectiviteit van de interventies te meten, en zijn er dientengevolge in het algemeen weinig bewezen effectieve interventies in de literatuur en in de praktijk bekend. Bovendien geldt vaak dat interventies context gevoelig zijn, en dus niet zondermeer kopiëerbaar voor een andere context. Hoewel het niet binnen de opdracht valt om een uitgebreide verandertheorie uit te werken, wordt in het onderstaande hoofdstuk zo veel mogelijk duidelijk gemaakt wat de onderliggende assumpties zijn ten aanzien van het mechanisme en de werking van de interventie, en welk effect beoogd wordt bij de interventie, welke condities daarvoor in een specifieke context vervuld dienen te worden waarbij tevens aangegeven zal worden -waar relevant- wat de negatieve aspecten of risico's van de interventie kunnen zijn. Hiermee hopen we bij te dragen aan 'ex-ante evidence-based' beleidsontwikkeling.⁷⁰

3.1 Algemene beleidsadviezen voor Utrecht

De veranderingen in het maatschappelijk landschap en de nieuwe trends betekent niet dat het bestaande beleid in zijn geheel op de schop moet. Integendeel. De brede benadering, waarin meerdere overheidsactoren samenwerken ondersteund door verschillende maatschappelijke organisaties om invulling te geven aan het preventiebeleid, het bijtijds signaleren om te kunnen interveniëren voordat het te laat is, de persoonsgebonden aanpak (PGA) bij radicalisering en gewelddadig extremisme, het optreden waar grenzen worden overschreden, en het garanderen dat terugkeer in de samenleving op een duurzame wijze gebeurt, blijft onverminderd van belang. Sommige van de interventies die in dit hoofdstuk aan bod komen zijn dan ook niet nieuw, maar blijven relevant of behoeven een kleine aanpassing met het oog op de gesignaleerde trends. Deze studie is overigens niet een evaluatie van het bestaande beleid, en biedt dus slechts richtwijzers voor aanpassingen en aanvullingen op dit beleid waar daar gezien de nieuwe trends aanleiding voor is.

⁷⁰ Amy-Jane Gielen en Annebregt Dijkman, 'Evidence-based informed policy design for support groups for families of foreign fighters: ex-ante application of realistic evaluation and review', in: *Journal for Deradicalization*, Fall 2019, nr. 20.

Er zijn een aantal aanbevelingen die in algemene zin van belang zijn voor het formuleren van het beleid en de implementatie daarvan.

Investeren in vertrouwen over de breedte van het beleid

Veel strategieën tegen radicalisering en extremisme, ook die van Utrecht, benadrukken het belang van eerstelijnsprofessionals als degenen die geradicaliseerde en extremistische individuen kunnen opmerken. Hieraan ten grondslag ligt een beeld van extremisten als personen die in aanraking komen met jongerenwerkers, onderwijspersoneel, politieagenten en dergelijke. Bij het tegengaan van het jihadisme en het rechtsextremisme waren dat inderdaad zeer belangrijke partners. Zij komen in aanraking met de mensen die extremistische gedragingen vertonen en hebben aldus informatie die cruciaal kan zijn voor een juiste inschatting van individuele gevallen. Maar zoals duidelijk werd in het vorige hoofdstuk, is er bij de nieuwe trends veelal spraken van individuen die het contact met eerstelijnsprofessionals bewust gaan ontwijken. De signalen over geradicaliseerde en extremistische personen in deze nieuwe extremistische stromingen zullen moeten komen van mensen met wie zij privécontacten onderhouden, zoals vrienden, echtgenoten/echtgenotes en familieleden die zich zorgen maken over het gedrag of de opvattingen van een van hun naasten. Zo maakte het Landelijk Steunpunt Extremisme tijdens de coronacrisis melding van een toename van meldingen over extremistische complotdenkers door bezorgde familieleden.⁷¹ Om echter de bereidwilligheid van burgers te vergroten, is het van belang dat er geïnvesteerd wordt in het vertrouwen in de overheid. Daartoe moet in de eerste plaats de legitimiteit van het beleid tegen extremisme en het belang voor de samenleving gevoeld worden.⁷² Dit kan door dreigingsanalyses voor het publiek inzichtelijk te maken. Daarnaast is bekend uit studies over de bereidheid van burgers om melding te maken van misdrijven dat burgers sterker geneigd zijn om dit te doen als de politie zich in staat toont om zaken daadwerkelijk op te lossen.⁷³ Nu zullen niet alle meldingen die overheden binnenkrijgen over extremisme direct over misdrijven gaan. Voor UZWS is de implicatie van dit inzicht vooral dat het belangrijk is om ervoor te zorgen dat voor melders zichtbaar is dat er iets met hun meldingen gebeurt, mits deze daadwerkelijk om verdere actie vragen. Ook de notie dat de overheid burgers een actieve rol in het tegengaan van extremisme toevertrouwt, draagt namelijk bij aan de meldingsbereidheid.⁷⁴

Het gaat in de eerste plaats om het investeren in (herstel van) vertrouwen tussen overheid en burger. In het vorige hoofdstuk werd duidelijk dat wantrouwen jegens de overheid menigmaal ten grondslag ligt aan de ontwikkelingen ten aanzien van nieuwe vormen van radicalisering. Zichtbaarheid en toegankelijkheid, ook in de wijken is daarbij cruciaal.⁷⁵ Een vaak gehoorde uitspraak van boze burgers jegens wijkwerkers of gemeentemedewerkers in het persoonlijke contact, is dat ze de overheid in het algemeen niet vinden deugen, maar dat de wijkwerker of gemeentemedewerker wel oké is. Dit directe contact biedt daarom gelegenheid om aan

⁷¹ "Coronacrisis voedingsbodem voor extremistische denkbeelden," NOS, 6 februari 2021.

⁷² Oluf Gøtzsche-Astrup, Lasse Lindekilde, en Fjellman, Anna-Maria. "Perceived legitimacy of CVE policies and the willingness to report concerns of radicalization to authorities in the Nordic countries," *Terrorism and Political Violence* 3, nr. 35, 8 oktober 2021.

⁷³ Zie bijvoorbeeld: Mbewu, Ithandile; Obioha, Emeka; en Mugari, Ishmael. "Encouraging and discouraging factors to crime reporting in South Africa: a survey of residents' crime reporting behaviour in Mthatha South Africa police service precinct," *Cogent Social Sciences* 7, nr. 1, 3 december 2021. en Schreurs, Wendy. "Waarom melden burgers? Individuele, sociale en institutionele drijfveren voor meldgedrag in het verleden en toekomstige meldingsbereidheid," *Tijdschrift voor Veiligheid* 19, nr. 2–3, 1 juni 2020.

⁷⁴ Ponsot, Anne Sophie; Autixier, Cateline; en Madriaza, Pablo. "Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners," *Journal for Deradicalization* 3, nr. 16, 22 september 2018.

⁷⁵ Zie verwijzingen naar het opbouwen van vertrouwen door meer transparantie, betrouwbaarheid en capaciteit in: "Building Trust to Reinforce Democracy: Main Findings from the 2021 OECD Survey on Drivers of Trust in Public Institutions", OECD, 13 juli 2022; Ryan Muldoon, "Building Trust for a Better Democracy", *Analysis* (Oxford Academic) vol. 82, no. 3, juli 2022, pp. 552-560.

herstel van vertrouwen te werken. Dat kan vorm krijgen door te investeren in de capaciteit van wijkagenten, maar ook door gemeentewinkels in te richten in de wijken, naar het voorbeeld van de kantoortjes van de Stadsmariniers in Rotterdam, waarbij iedereen kan binnenlopen, en de afstand tussen overheid - maar wellicht meer in het bijzonder de gemeente, en burger verkleind wordt. In samenwerking met wijkagenten, BOA's, wijkwerkers en ondernemers wordt er gewerkt aan leefbaarheid en (sociale) veiligheid in de wijken. Door deze directe aanwezigheid, wordt het mogelijk tijds signalen van maatschappelijke ontrust en ongenoegen of radicalisering te identificeren en daarop te ageren. Voorwaarde is wel dat 'de stadsmarinier' een direct lijntje heeft met de burgemeester om zaken te kunnen agenderen. Zo is gemeente Utrecht al bezig met het werken aan het herstel van vertrouwen tussen de overheid en de burger, onder andere met de gebiedsmanagers Veiligheid, de bewonersnetwerken en sociaal makelaars en het bondgenoten netwerk.

Drempels verlagen tussen overheid en burger kan ook door voor allerlei openbare ruimte vraagstukken die op een bepaalde wijk van toepassing zijn, wijkinspraak-bijeenkomsten te organiseren. Hierdoor wordt eigenaarschap van oplossingen versterkt, zelfs als bewoners het niet eens zijn met bijvoorbeeld de wethouder. Gehoord worden en op transparante wijze meegenomen worden in de argumentatie achter besluiten over uiteenlopende onderwerpen kan dit bewerkstelligen. Overigens is het van belang te vermelden dat de inspanningen om vertrouwen te herstellen alle mogelijke dossiers betreffen, en niet beperkt moeten zijn tot maatregelen om extremisme, radicalisering en polarisatie tegen te gaan.

Democratie, rechtsstaat en goed en transparant bestuur

Wat betreft het beleid dat gericht is op het tegengaan van extremisme, radicalisering en polarisatie, is het van belang dat verschillende concepten duidelijk gedefinieerd zijn en dat de doelstellingen van het beleid helder zijn. Bovendien is het voor de verschillende partnerorganisaties belangrijk dat doelstellingen vertaald worden naar specifieke taakomschrijvingen. Dit vergroot de werkbaarheid en effectiviteit. Regelmatige terugkoppeling om te monitoren of gewenste effecten bereikt worden of om instructies bij te sturen is daarom noodzakelijk.

Momenteel lijkt door de hybridisering van stromingen steeds vaker onduidelijkheid te ontstaan over wat toelaatbaar radicaal is, wat zorgelijk extremisme is, en wat ontoelaatbaar en zelfs strafbaar gewelddadig en maatschappij-ontwrichtend extremisme is. Ook op nationaal niveau ontbreekt het momenteel aan duidelijke sturing, mede doordat de NCTV constitutioneel meer gebonden is aan een afgebakend mandaat dan eerdere jaren het geval was. ICCT raadt Utrecht daarom aan om zoveel mogelijk in samspraak met randgemeenten, maar wellicht ook in nauw overleg met de G4 of binnen de overlegstructuren van de VNG, tot een gezamenlijk begrip van de belangrijkste operationele concepten te komen. Hierdoor wordt voorkomen dat de verschillende ketenpartners en maatschappelijke organisatie een eigen invulling aan begrippen gaan geven, en daarmee inkleuring geven aan de doelstellingen van beleid. Willekeur in aanpak binnen de stad, tussen partners en organisaties, maar ook tussen gemeenten is ondermijnend voor het vertrouwen en de legitimiteit van het beleid.

De ontwikkelingen met betrekking tot sommige nieuwe trends, betekenen ook dat steeds vaker aanhangers van bepaalde bewegingen van zich laten horen, en de straat op gaan voor manifestaties en demonstraties. Regelmatig brengen dergelijke samenkomsten uitdagingen met zich mee ten aanzien van de veiligheid en openbare orde. Demonstratierecht en vrijheid van meningsuiting zijn belangrijke pijlers van onze democratische samenleving, maar staan soms op gespannen voet met ingrijpen in het kader van veiligheid en openbare orde. De belangrijkste uitdaging bij de aanpak van cumulatief extremisme op gemeentelijk niveau is vooral het faciliteren van de behoefte van mensen om hun grieven te kunnen uiten zonder dat dit uitmondt

in confrontatie en zelfs geweld, en zonder hun gevoel van zeggenschap over het recht om vreedzaam te demonstreren weg te nemen.

Het is belangrijk om de beleidsdilemma's die voortkomen uit de spanningen tussen veiligheid en vrijheidsrechten bespreekbaar te maken en burgers te betrekken bij een publieke dialoog over dit onderwerp. Naast debatavonden om het gesprek met burgers aan te gaan, zou ook een online filmpje waarin de burgemeester besluiten toelicht bij kunnen dragen aan transparantie van beleid en meer begrip. Ook de spanningen die ontstaan tussen afwegingen ten aanzien van veiligheid en maatschappelijke problemen lenen zich voor een dergelijke publieke dialoog. Het aangaan van het gesprek, kan in eerste instantie veel tegengeluiden opleveren, maar zal -als er op integere wijze met de verschillen van meningen wordt omgegaan- er aan bijdragen dat burgers zich gehoord voelen, ook al zijn ze het niet eens met het uiteindelijke besluit.

Duidelijkheid in beleid, in de afspraken en in de boodschap naar het publiek is dus van het grootste belang. Maar dat betekent ook dat tussen de verschillende bestuurslagen in de overheid de communicatielijnen wijd open staan. Niet enkel tussen Rijks- en Gemeenteniveau, maar ook tussen B&W, de ambtenaren, en de medewerkers in de wijken. Heldere en transparante communicatie, voorkomt dat er een vacuüm in de informatievoorziening ontstaat, en deze ingevuld wordt door eigen interpretaties, of nog erger, complottheorieën.

3.2 Preventie

Ook bij de nieuwe trends blijft het onverminderd van belang te investeren in preventie. Wij identificeren zeven speerpunten voor preventie: gender, verbreding en verdieping van het netwerk, deskundigheidsbevordering, pedagogische en educatieve aanpak, online aanpak, sociale cohesie en eigen regie, en een communicatiestrategie.

3.2.1 Gender

Speerpunt beleid: Utrecht heeft momenteel met betrekking tot preventie 'integratie' opgenomen als speerpunt van beleid. Wij zouden ons advies met betrekking tot mainstreaming van gender afwegingen in het beleid onder het kopje 'integratie' kunnen onderbrengen, maar pleiten voor een apart speerpunt van gender in het beleid, om het belang te benadrukken. Het is aan te bevelen dat bij alle beleidsinterventie apart aandacht is voor een genderdimensie. Een gender medewerker zou hier op kunnen toezien. Bij het opzetten van interventies, zou het daarom goed zijn dit als voorwaarde in te bouwen met als beoogd effect het 'mainstreamen' van gender in het beleid. Het gaat bij aandacht voor de genderdimensie, zowel om respect voor gendergelijkheid, als om het specificeren van beleid dat specifieke behoeftes passend bij verschillende genders standaard inbouwt. Het spreekt voor zich dat bij sommige interventies de genderdimensie om een specifiekere uitwerking vraagt dan bij andere interventies.

Gendergerichte programma's: Programma's dienen zich te richten op de hele gemeenschap, maar vooral op organisaties voor jongeren en religieuze minderheidsgroepen, en op organisaties die zich inzetten voor slachtoffers van drugsmisbruik. Naast het bevorderen van gender als speerpunt van beleid, adviseert ICCT specifieke gendergerichte programma's op te zetten of te bevorderen. Dit zijn programma's die als effect beogen het genderbewustzijn te vergroten in de hele gemeenschap, bijvoorbeeld ten aanzien van gender gerelateerde haatdragende uitspraken en discriminatie, en de normalisatie van misogynie, en informatie bieden over de

procedures die moeten worden gevolgd bij het signaleren van gender gerelateerde haat, online of offline. De meeste interventieprocessen die de gemeente kan aanmoedigen wanneer het om gender gerelateerd haatdragende uitspraken, geweld of discriminatie gaat, bestaan misschien al en hoeven alleen maar beter aan het publiek te worden gecommuniceerd of op nieuwe en meer vindingrijke manieren te worden gecoördineerd. Zo is de gemeente Utrecht al bezig met 'identiteitsontwikkeling meidenwerk,' en zijn er in het kader van anti-discriminatie campagnes programma's gericht op de LGBTQI+ gemeenschap. De bestaande meldingsmechanismen, die momenteel vooral op de politie berusten, zouden baat kunnen hebben bij de hulp van professionals uit de geestelijke gezondheidszorg en religieuze leiders, waardoor een samenwerking tot stand komt die de slachtoffers in staat stelt zich mondiger en veiliger te voelen wanneer zij aangifte doen van gender gerelateerd geweld. Een mogelijk probleem echter met het bovengenoemde meldingsmechanisme is dat de slachtoffers geen aangifte doen uit angst voor verder geweld.⁷⁶ Om dit aan te pakken, moet de gemeente ervoor zorgen dat een bestaand ondersteuningssysteem bekend is en als betrouwbaar wordt ervaren, wat kan worden gedaan door gevestigde maatregelen in meerdere talen en via verschillende middelen (online en offline) aan het grote publiek bekend te maken. Op gemeentelijk niveau kan voor programma's ter vergroting van het genderbewustzijn een relatief klein budget nodig zijn, maar als dit moeilijk te beheren is, zou een alternatief kunnen zijn om de oprichting van een vrijwilligersruimte voor vrouwen en genderminderheden op de werkplek aan te moedigen. Dergelijke vrijwilligersgroepen zouden eens in de paar maanden hun gedachten aan de rest van hun collega's kunnen presenteren, waardoor zij hun collega's kunnen voorlichten over genderkwesties en potentiële slachtoffers een gevoel van eigenaarschap en vertrouwen jegens de gemeente krijgen. Dit zou zich over het algemeen vertalen in een effectievere werkomgeving, onder meer door de werknemers beter in staat te stellen nieuwe bedreigingen op basis van gender buiten de werkruimte te herkennen.

Daarnaast zou het raadzaam zijn dat de gemeente onderwijsinstellingen en studentenverenigingen ondersteunt door bijvoorbeeld lezingen over gendergelijkheid en veiligheid aan te bieden met de hulp van degenen die betrokken zijn bij het hieronder voorgestelde specifieke meldingsmechanisme (zie paragraaf 3.3), zodat het publiek naar behoren wordt geïnformeerd over de inspanningen van de gemeente op dat gebied en er tegelijkertijd voor wordt gezorgd dat een dergelijk mechanisme als laagdrempelig en veilig wordt ervaren.⁷⁷

3.2.2 Verbreding netwerk en verdieping samenwerking

Verbreding van het netwerk en de thema's: Een zogenoemde 'whole of society approach' of maatschappij-brede aanpak van radicalisering wordt internationaal gepropageerd, en levert de meeste kans op succes op.⁷⁸ Ook in Nederland is deze aanpak al langer onderdeel van het preventiebeleid, en zijn er in het kader van de bestrijding van jihadistisch extremisme allerlei netwerken opgezet om hier invulling aan te geven. Door gebruik te maken van zogenoemde Social Labs,⁷⁹ zoals ook in Delft is toegepast, is het mogelijk in kaart te brengen welke nieuwe

76 Michelle J. Anderson, "Women do not report the violence they suffer: violence against women and the state action doctrine", *Villanova Law Review*, vol. 46, no. 5, 2001; Balbir Gurm, Jennifer Marchbank, "Why Survivors Don't Report", in Balbir Gurm et al, eds., "Making sense of a global pandemic: relationship violence & working together towards a violence free society" (Surrey, BC: Kwantlen Polytechnic University, 2020).

77 Christiaan de Pauw. "Veritas-bestuur legt cursus op aan leden die vrouwonvriendelijke berichten deelden", *AD.nl*, 18 april 2023.

78 David Dews, "A Whole of Society Approach? Exploring Civil Society Inclusion in National Frameworks to Prevent and Counter Violent Extremism", *Global Centre on Cooperative Security*, juli 2021.

79 Social Labs maken het mogelijk om door middel van een sociaal experiment in een praktische context een oplossing te verzinnen voor een maatschappelijk probleem. Zie ook: Hassan, Ziad (2014). "Social Labs Revolution: A New Approach to Solving Our Most Complex Challenges." San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 3 Februari

actoren toegevoegd dienen te worden aan het strategisch netwerkoverleg om ook adequate antwoorden te kunnen geven en interventies te kunnen doen ten aanzien van de nieuwe trends op het gebied van radicalisering en extremisme. In Delft werd samen met het Strategisch Netwerk Radicalisering en Polarisation (SNRP), dat reeds bestaat uit gemeente experts uit het sociaal, jeugd en veiligheidsdomein, maatschappelijke ondernemers, maatschappelijke organisaties, en religieuze leiders, een bredere kring actoren uitgenodigd om bij het social lab aan te sluiten. Gezamenlijk werden belangrijke thema's geïdentificeerd en een context analyse gedaan, die uitmondde in een onderzoeksvraag gericht op de wijze waarop het netwerk aanpassing behoeft gezien de veranderende trends. Vervolgens werden semigestructureerde interviews met belangrijke actoren afgenomen, en werden verschillende focusgroep bijeenkomsten georganiseerd. Dit leverde een nadere duiding van belangrijke thema's op en diende tevens voor een prioritering van wat nodig is om de onderzoeksvraag te beantwoorden. Eén van de belangrijke uitkomsten van dit proces betrof de noodzaak jeugd meer te betrekken bij het werk van de SNRP. Bovendien maakt deze methodiek het mogelijk beter inzicht te krijgen in de onderliggende sociaal-maatschappelijke problemen die ten grondslag liggen aan de nieuwe vormen van radicalisering en extremisme. Zo kan bijvoorbeeld de crisis op de huizenmarkt zorgen voor maatschappelijke onrust, en een gevoel benadeeld te worden ten opzichte van een andere groep, wat polarisatie in de hand kan werken.

Informatie delen en de vraagstukken van vertrouwelijkheid en geheimhouding. Voor eerstelijns professionals en maatschappelijke organisaties is het belangrijk dat ze weten waar ze met signalen terecht kunnen en wie ze voor wat voor interventies bijtijds kunnen inschakelen. In een multidisciplinair overleg is het belangrijk om vooraf protocollen op te stellen om te kunnen omgaan met vraagstukken van vertrouwelijkheid en geheimhouding van informatie. In het kader van het multidisciplinair overleg gericht op tegengaan van jihadistisch extremisme is hier al ervaring mee opgedaan.⁸⁰ In het kader van de persoonsgerichte aanpak, zijn er tevens andere (zorg)partijen betrokken, en is het met het oog op het adresseren van problemen die ontstaan als gevolg van de nieuwe trends, noodzakelijk ook 'nieuwe' partijen er bij te betrekken. Bij verbreding van de netwerken, en het aantal partijen dat bijvoorbeeld bij casuïstiek besprekingen aanwezig zal zijn, is het van belang bij de start goede afspraken te maken ten aanzien van vertrouwelijkheid van informatie opdat bijtijds relevante informatie met de relevante partijen gedeeld wordt, signalen in een vroeg stadium herkend worden, waardoor preventieve interventies in een vroeg stadium meer kans van slagen hebben.

Informatie delen met randgemeenten. Het is aan te raden om informatie over bepaalde lokale ontwikkelingen actief te delen met randgemeenten. Zo kunnen beelden in het straatbeeld in het centrum van Utrecht betekenen dat een bepaalde beweging actief is in de regio. Wanneer de organisatiegraad van deze beweging intensiveert, is het goed mogelijk dat de fysieke bijeenkomsten in randgemeenten plaatsvinden. De betreffende actoren dienen daarom alert te zijn op deze signalen en bewegingen. Tevens is het belangrijk om te overleggen of dezelfde criteria worden gehanteerd alvorens tot een persoonsgebonden aanpak (PGA) wordt overgegaan.

Bekendheid met het netwerk. Omdat een verbreding nodig is ten aanzien van de verschillende professionals en maatschappelijke organisaties die een rol zouden moeten spelen ook bij het signaleren en tegengaan van de nieuwe trends, wordt het nog belangrijker dat alle partijen bekend zijn met de verschillende actoren. Om dit te faciliteren is het aan te raden dat Utrecht een

2014; Danielle Shanley, Robert Gianni, and Darian Meacham, "Social Labs: A Shared Participatory Methodology for Fieldwork", Deliverable D3.2, Participation, EU Horizon, 2021, https://www.hscollective.org/assets/participation-deliverable-D3.2_Final.pdf.

80 Zie het Convenant Samenwerking tussen ketenpartners in (zorg-en) veiligheidshuizen in Midden-Nederland: Flevoland, Gooi en Vechtstreek, en regio Utrecht, <https://open.overheid.nl/documenten/aanleverloket-a98cd082-8a5c-4bd3-9bee-431bfe5dc7e6/pdf>.

contactenoverzicht opstelt, en deze up-to-date houdt, waarbij niet alleen contactgegevens van de verschillende partijen vermeld staan, maar tevens een korte beschrijving van de werkzaamheden en expertise. Een goede samenwerking is bovendien gebaat bij bekendheid met elkaars werk. Daarom zouden regelmatige netwerkactiviteiten de banden kunnen versterken.

3.2.3 Deskundigheidsbevordering

Als het vorige hoofdstuk iets duidelijk heeft gemaakt, is het dat zich op het gebied van extremisme en radicalisering in de afgelopen jaren de nodige verschuivingen hebben voorgedaan. Dit houdt een risico in dat de kennis van Utrechtse professionals achterhaald raakt. Nu de extremistische dreiging niet langer uitsluitend of hoofdzakelijk uit de hoek van het jihadisme komt, is het belangrijk dat er in de deskundigheidsbevordering van degenen die extremisme signaleren en tegengaan, ook aandacht is voor deze ontwikkelingen. Het is logisch de zes in het vorige hoofdstuk besproken trends als belangrijke thema's in deze deskundigheidsbevordering te benoemen, maar het is vooral van belang om te benoemen **welke wereldbeelden achter die trends schuilgaan** en welke **beleidsdoelstellingen** via de aangepaste deskundigheidsbevordering moeten worden bereikt. Migrantengroepen hebben allemaal hun eigen achtergrondverhaal, geschiedenis en culturele eigenschappen die onderdeel uitmaken van hun identiteit, maar soms ook verklaren waar bepaalde spanningen of kwetsbaarheden vandaan komen. Voor een effectieve preventieaanpak is het van belang zo goed mogelijk rekening te houden met deze achtergronden.⁸¹ Het is bovendien aan te bevelen om de achtergronden en kwetsbaarheden van groepen die zich in parallelle samenlevingen terugtrekken in kaart te brengen. Het is daarvoor van belang verschillende professionals en maatschappelijke organisaties te verenigen rond een overlegtafel om met elkaar de signalen te identificeren. Zo zijn er overeenkomsten tussen 'preppers' en eco-extremisten, en delen beiden een diepgewortelde angst dat de wereld niet meer te redden is.

Het gedeelde beeld bij deskundigheidsbevordering is belangrijk met het oog op de inzet van interventies. Een aanpak van radicalisering en extremisme kan pas goed werken als iedereen het eens is over welke gedragingen extremistisch zijn en derhalve bestrijding verdienen. Om tot die overeenstemming te komen, is het raadzaam om bij de deskundigheidsbevordering van professionals duidelijk te maken wat de fenomenen zijn waar de aanpak tegen gericht is en waar de grens ligt, d.w.z. wanneer een professional moet ingrijpen of opschalen.⁸² Daarnaast dient er uiteraard aandacht te zijn voor de **kenmerken en signalen die bij de verschillende trends horen**. Bovendien is het aan te raden modules aan te bieden die zich richten op **gesprekstechnieken en weerbaarheidstrainingen**. Verschillende studies naar trainingen voor de omgang met agressie in de zorg hebben aangetoond dat ze wezenlijk bijdragen aan het zelfvertrouwen van degenen die met de agressie om moeten gaan.⁸³ Doordat ze weten welke opties ze tot hun

81 Quirine Eijkman, "Beware of Branding Someone a Terrorist: Local Professionals on Person-Specific Interventions to Counter Extremism", *Journal for Deradicalization*, no. 10 (2017): Spring Issue 2017; Teun van Dongen, "The Case for Tailored Interventions in the Preventive Approach: Lessons from Countering Jihadism in the Netherlands and the UK", in Siddik Ekici et al, eds., *Countering Terrorist Recruitment in the Context of Armed Counter-Terrorism Operations* (Amsterdam: IOS Press, 2016).

82 Eerdere studies over de omgang met radicalisering hebben al gewezen op het belang van een door de betrokken professionals gedeeld conceptueel beeld van de doelstellingen van de aanpak. Zie bijvoorbeeld: Annebregt Dijkman en Amy-Jane Gielen, 'Pionieren in veranderende complexiteit: evaluatie van de persoonsgerichte aanpak contraterrorisme, extremisme en radicalisering (PGA-CTER) gemeente Den Haag'. Den Haag: Sherazade Advies en AG Advies, 2021.

83 M. Baby, C. Gale, en N. Swain, 'Communication Skills Training in the Management of Patient Aggression and Violence in Healthcare', *Aggression and Violent Behavior* 39 (1 maart 2018): 67–82, <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.02.004>; C. Deans, 'The effectiveness of a training program for emergency department nurses in managing

beschikking hebben en begrijpen welke situaties agressief gedrag kunnen oproepen, voelen ze zich beter geëquipeerd om met dergelijke situaties om te gaan. Het is hierbij van belang om de deelnemers aan trainingen op dit gebied zowel zelfverdedigings- als de-escalatietechnieken aan te leren. Het is deze combinatie die zorgpersoneel het zelfvertrouwen geeft dat ze in dergelijke moeilijke situaties de juiste keuzes kunnen maken.⁸⁴ Veel onderzoeken naar trainingen voor de omgang met agressie hebben betrekking op de zorgsector, maar wellicht zijn er daar ook lessen te trekken voor bijvoorbeeld lokale bestuurders en ambtenaren, en voor ander professionals die met de agressie van extremisten te maken krijgen. Ook zij zijn mogelijk gebaat bij een besef van welke mogelijkheden ze hebben als ze zich geconfronteerd zien met extremistische agressie. Uiteraard is dit niet voor alle vormen van extremistische agressie een oplossing, maar voor de meer situationele agressie mogelijk wel.

Om de kans te vergroten dat deelnemers van trainingen de stof ook daadwerkelijk toepassen, is het van belang dat de trainingsprogramma's zijn toegesneden op de **behoeftes van de verschillende groepen professionals. Regelmatige evaluaties** die serieus worden genomen door de deelnemers zijn bovendien van het grootste belang om te garanderen dat de trainingen op maat en actueel blijven.⁸⁵

3.2.4 Pedagogische en educatieve aanpak

Mentorprogramma's voor kwetsbare jongeren: In verschillende Nederlandse steden, zoals Delft en Gouda, is ervaring opgedaan met jeugdmentorprogramma's om radicalisering te voorkomen. Het is daarbij van belang mentoren op te leiden die in de ogen van de jongeren toegankelijk zijn en een zekere 'street credibility' hebben. Programma's kunnen ruimte bieden aan jongeren om hun zorgen te delen, en te werken aan vaardigheden om oplossingen voor problemen te bedenken. De aanname is dat door het delen van de zorgen, en door het aanleren van vaardigheden om het op te lossen, jongeren emotioneel en sociaal weerbaarder worden, en door inzet van hun vaardigheden niet verder afglijden op het pad van radicalisering. Van belang is wel om een goede analyse te doen van welke jongeren binnen deze doelgroep vallen. Het dient voorkomen te worden dat er een stigmatisering van uit gaat. Wie tot de doelgroep behoort kan bovendien door de tijd veranderen, dus flexibiliteit in het 'aanname-beleid' is van belang. Daarnaast is het belangrijk om oog te houden voor de consequenties ten aanzien van de jongeren die buiten de boot vallen, en of die zich niet buitengesloten voelen.

Betrek de sociale omgeving. Niet alleen kwetsbare jongeren, maar ook hun sociale omgeving (ouders, familie, leraren, jeugdbegeleiders, etc.) heeft begeleiding nodig bij het herkennen van signalen van radicalisering. Zeker waar het de nieuwe trends betreft, ontbreekt er veelal nog veel kennis over wat deze trends inhouden, en hoe deze schadelijk zijn voor de samenleving. Hoe eerder signalen herkend worden, hoe groter de kans dat vroegtijdige interventies effectief zijn. Zeker in de fase waarin jongeren zoekende zijn naar een identiteit en een levensdoel, willen ze vooral gehoord en gezien worden, en zijn ze ook nog vatbaar voor andere geluiden.⁸⁶

violent situations', *The Australian Journal of Advanced Nursing: A Quarterly Publication of the Royal Australian Nursing Federation* 21, nr. 4 (2004): 17–22.

84 D. Richter, I. Needham, en S. Kunz, *The effects of aggression management training for mental health care and disability care staff: a systematic review* (New York: Centre for Reviews and Dissemination (UK), 2006), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK72530/>; K.H. Martin, 'Improving staff safety through an aggression management program', *Archives of Psychiatric Nursing* 9, nr. 4 (1995): 211–15.

85 Fook Nederveen, Emma Zürcher, Lana Eekelschot, Emma Leenders, Iris Leussink en Stijn Hoorens. "Naar een evidence-based aanpak van radicalisering en extremisme: een eerste evaluatie van de gemeentelijke Versterkingsgelden 2020-2021" RAND, 20 december 2022.

86 "Safeguarding Children and Young People Against Radicalisation and Violent Extremism", Derby and Derbyshire

Indien begeleiding wordt geboden in groepsverband, is het overigens wel van belang goed te inventariseren of de behoeftes binnen de groep homogeen zijn. Naast het herkennen van signalen, zou er bij deze begeleiding ook aandacht kunnen zijn voor gesprekstechnieken, zodat de sociale omgeving zich ook geoutilleerd voelt om eventueel moeilijke gesprekken te voeren. Zo zal het bijvoorbeeld in gesprekken met complotdenkers niet altijd zinvol zijn bepaalde uitspraken met feiten te weerleggen, maar is het belangrijk te streven naar een betekenisvolle dialoog waarbij er ruimte is om het te hebben over de onderliggende zorgen die aan het complotdenken ten grondslag liggen.⁸⁷

Specifieke programma's in het onderwijs Veel van de samenzweringstheorieën die tijdens en na de pandemie de kop opstaken, zijn gebaseerd op het gevoel dat het “**sociaal contract**” is verbroken.⁸⁸ Dit betekent dat mensen vinden dat regeringen hun plicht om de veiligheid van hun burgers te beschermen en te waarborgen hebben verzaakt, en een aantal individuele vrijheden hebben afgenomen in ruil voor niets anders dan sociaaleconomische onzekerheid, terwijl ze hun gecentraliseerde macht hebben vergroot. Algemeen wantrouwen is het gevolg geweest, waardoor individuen zijn uitgeweken naar een groot aantal ideologieën die weliswaar een andere agenda hebben, maar in de kern anti-instelling gevoelens delen. Voor de individuen die zijn aangetrokken door schadelijke intersectionele ideologieën is het herstel van het vertrouwen in de gevestigde liberale democratische instellingen een fundamentele weg naar rehabilitatie. Regeringen kunnen dat bijvoorbeeld doen door de rol van het onderwijs in preventie- en de-radicaliseringsprocessen te intensiveren, en zich met name te richten op het herstel van democratische en liberale waarden, door ervoor te zorgen dat deze worden gewaardeerd boven schadelijke alternatieve regeringen, waaronder autoritaire. Op nationaal niveau ondersteunt de Rijksoverheid⁸⁹ reeds een aanpak van radicalisering in het onderwijs. Er zijn ook programma's beschikbaar die zich op burgerschap richten. Andere programma's richten zich op het bespreekbaar maken van disruptieve gebeurtenissen, zoals TerInfo.⁹⁰ De gemeente Utrecht kan een extra impuls geven aan speciale onderwijsprogramma's om deze doelstellingen te verwezenlijken.

Zoals een vaccinatie in de medische wereld helpt ernstige ziektebeelden te voorkomen, kunnen ‘**inoculation**’ trainingen in het onderwijs jongeren bekend maken met hoe radicalisering en extremisme werkt, opdat ze beter de beïnvloedingsmethodes doorzien, en overzien wat de gevolgen van radicalisering en extremisme zijn.⁹¹ De aanname is dat deze trainingen de weerbaarheid tegen deze invloeden versterkt. Weerbaarheid kan ook op andere manieren versterkt worden, onder andere door het stimuleren van een positieve identiteit, zelfregie, zelfregulatie en het creëren van sociale vaardigheden.⁹²

De problematische inhoud van verholde berichten richt zich in veel gevallen op jongeren. Het is daarom van belang dat de gemeente Utrecht onderzoek doet naar mogelijkheden voor nieuwe vormen van jeugdpreventie. Een concreet voorbeeld is de financiering van schoolprogramma's die gericht zijn op het aangaan van het gesprek met jongeren, over onderwerpen zoals **de grenzen van humor en satire**. Aangezien problematische boodschappen door middel van

– Safeguarding Children Partnership Procedures Manual (UK, 2019).

87 Zie: de Re-direct Methode bij Moonshot.

88 UN Secretary-General António Guterres, “Strong Democratic Societies Can Enable Non-Violent Change, Secretary-General Tells Summit, Calling for New Social Contract between Governments (and) Their People”, 29 maart 2023.

89 “Aanpak radicalisering in het onderwijs.” Veilig Leren En Werken in Het Onderwijs. Ministerie van Algemene Zaken, 11 mei 2023.

90 <https://ter-info.nl/>

91 Kara Ballenger-Browning & Douglas C. Johnson. “Key Facts on Resilience” Researchgate. januari 2010.

92 Zsuzsa Kovács, Sahar Noor, Elif Çankor, Jolien Geerlings. “Wat werkt bij het versterken van weerbaarheid van jongeren” Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken, december 2021.

hun verhullende aspect soms onbewust, of onder het mom van humor of satire, door jongeren gedeeld worden, is het belangrijk om als gemeente in te zetten op voorlichting. Daarmee kan de jeugd weerbaarder worden tegen de gevaren en wordt er inzicht gecreëerd in de diepere betekenis van berichten en de gevolgen van het verspreiden van deze schadelijke informatie.

3.2.5 Aanpak online radicalisering

Nieuw speerpunt in beleid. Gezien het toenemend belang van het online domein, is het aan te bevelen dat Utrecht naast opvoeding, educatie, werk, sport, integratie en communicatie, ook van online een speerpunt in het beleid maakt. Op die manier kan worden verzekerd dat het in de breedte meegenomen wordt in het beleid. Zo zal ook de wijkagent oog moeten houden voor wat er in globale zin online gebeurt en wat eventueel relevant is voor de leefbaarheid en veiligheid in de stad en in de wijk.

Gezond onlinegedrag en weerbaarheid versterken. Op het gebied van preventie van online radicalisering is er inmiddels al een bibliotheek aan lessen en gratis lesplannen beschikbaar. Aangezien radicalisering steeds meer online gebeurt, is de ambitie om een Utrechtse online coalitie op te richten die een rol kan spelen bij het breder bekend maken van de lessenserie, zeker een goede stap vooruit. Door het tempo waarmee de technologische ontwikkelingen zich voort hebben gezet in de afgelopen jaren, is het voor ouders en docenten vaak lastig om bij te blijven. Het is daarom van belang dat men in zet op het betrekken van deze ouders en docenten, om niet alleen de basiskennis bij te brengen, maar ook risico's duidelijk te maken. Met behulp van deze inzichten kunnen de ouders en docenten beter in staat zijn om preventief te handelen in het geval van radicalisering. Materiaal dient derhalve gericht te zijn op het geven van voorlichting aan ouders, docenten en betrokken partners om ze bekend te maken met de gevaren van (online) radicalisering, en de bijbehorende signalen. Het reeds beschikbare materiaal dient wel uitgebreid te worden opdat er ook aandacht is voor de nieuwe trends.

Programma's gericht op gezond onlinegedrag bij kinderen, dienen zich niet enkel op jongvolwassenen te richten, maar ook de **jongere doelgroep** te bereiken. Door de grote beschikbaarheid aan online materiaal, kunnen jongeren al op jongere leeftijd in aanraking komen met potentieel schadelijke informatie. Zo kan men denken aan de risico's die basisschoolkinderen lopen door op bijvoorbeeld platforms als Instagram en TikTok in aanraking te komen met extremistische content. Het is dan ook noodzakelijk om de lens binnen preventie te verschuiven, om zo beter voorbereid te zijn op gevallen van radicalisering op jonge leeftijd.

Vergroot online aanwezigheid: Door onder andere in te zetten op online evenementen, zoals evenementen binnen de E-sports wereld,⁹³ kan een alternatief geboden worden met betrekking tot traditionele methoden om een preventie boodschap beter te laten landen bij de doelgroep. Zo probeert de Nederlandse politie zich ook meer te betrekken in de online omgeving van jongeren, mede door het concept van *Gamen met de politie*.⁹⁴ Waar een tot nu toe lastiger bereikbare jonge doelgroep minder gevoelig is voor traditionele methoden zoals lesprogramma's, kunnen deze online evenementen of samenwerkingen met online content creators ervoor zorgen dat ook zij bereikt worden.

Stimuleer het publieke debat over de grenzen van toelaatbaar onlinegedrag: Het brede aanbod aan online platforms, het gebruikersgemak, de relatieve anonimiteit van gebruik, de

93 Linda Schlegel. "Playing Against Radicalization Why extremists are gaming and how P/CVE can leverage the positive effects of video games to prevent radicalization," Researchgate. oktober 2022.

94 "Gamen met de politie" Politie Nederland, 21 december 2020.

snelheid waarmee informatie rondgaat, en de polarisatie en verharding in de maatschappij heeft geresulteerd in schijnbaar vervagende grenzen over wat online toelaatbaar is qua uitspraken en taalgebruik. Naast het belang dat de overheid op nationaal niveau helderheid schept in waar grenzen liggen (zie hoofdstuk repressie), is het tevens belangrijk om het in het publieke debat te hebben over wat juridisch en ethisch onlinegedrag inhoudt en wanneer iets overgaat naar problematisch gedrag.

Samenwerking met Tech-specialisten/ bedrijven: De digitalisering en de groei van de onlinewereld biedt ook mogelijkheden voor nieuwe samenwerkingen. Naast de publieke preventieve samenwerkingen, is het de moeite waard om in te zetten op samenwerking met Tech-specialisten en private bedrijven met expertise op het gebied van de onlinewereld. Waar deze kennis vaak minder direct beschikbaar is binnen de publieke sector, kan de gemeente middels overleg met private actoren, bruikbare kennis overnemen om online radicalisering effectiever tegen te gaan. Er bestaan reeds verschillende initiatieven die relevant zijn: Tech Against Terrorism,⁹⁵ Global Internet Forum to Counterterrorism (GIFCT),⁹⁶ en Global Network on Extremism and Terrorism (GNET).⁹⁷

Betrokkenheid bij de technologiesector houdt ook in dat steun wordt verleend aan inspanningen van technologiebedrijven, niet-gouvernementele organisaties en maatschappelijke partners om mensen weg te houden van gewelddadige of haatdragende boodschappen.

3.2.6 Sociale cohesie en eigen regie

Stimuleer diversiteit van sociale netwerken: Hoe meer individuen op verschillende manieren in diverse netwerken met elkaar verbonden zijn, hoe lastiger het is om je volledig terug te trekken. Buurthuizen, sportverenigingen, hobbyclubs, opleidingen, en een werkkring zijn allemaal voorbeelden van sociale netwerken. Zeker in een omgeving waar de trend van parallelle samenlevingen meer post vat, en aanhangers de neiging hebben om zich steeds meer in eigen kring terug te trekken, is het van belang te blijven investeren met financiering, middelen en ruimte om diversiteit van keuzes overeind te houden, en toegankelijk voor iedereen.

Waarborging van het gevoel van eigen regie: Wanneer er sprake is van groepen of individuen die hun ontevredenheid willen uiten over andere groepen, waarbij het risico van cumulatief extremisme op de loer ligt, is het van belang dat er meerdere aanspreekpunten zijn waar men in gesprek kan gaan met de overheid. Hoewel de gemeente lang niet altijd de ‘boosdoener’ is in hun ogen, is de gemeente wel een vertegenwoordiging van de overheid in het algemeen, en kan een handreiking tot gesprek, zelfs op gemeenteniveau toch ‘goodwill’ kweken. Hierdoor kan er gericht gewerkt worden naar een verhoging van het gevoel van eigen regie, om te voorkomen dat burgers het heft in eigen hand gaan nemen. Er kan daarmee beter met negatieve gevoelens omgegaan worden, om te voorkomen dat er ongecontroleerd, reactionair gehandeld wordt.⁹⁸

95 Tech Against Terrorism, <https://www.techagainstterrorism.org/>.

96 Global Internet Forum to Counterterrorism, <https://gifct.org/>.

97 Global Network on Extremism and Terrorism, <https://gnet-research.org/>.

98 Bàrbara Molas, "Multiculturalism and the Transnational Threat of Far-Right Extremism", Orion Policy Institute, 6 maart 2023; Bàrbara Molas, "Understanding the Freedom Convoy and the Growth of Far-Right Movements in Canada", CDA Institute - Expert Series, 17 februari 2022.

3.2.7 Communicatiestrategieën

Investeren in pro-actieve communicatiestrategieën. In tijden dat de kloof tussen overheid en burger groter wordt, en het wantrouwen jegens de overheid toeneemt, is transparante pro-actieve communicatie over (achtergronden van) besluiten van groot belang. Het is daarbij verstandig dat de gemeente voor besluiten die op gemeentelijk niveau genomen worden, reeds anticipeert op tegenargumenten of ‘frames’ en die waar mogelijk op voorhand al de wind uit de zeilen neemt.⁹⁹

Betrokkenheid bij de technologiesector zou zich kunnen richten op het ondersteunen van inspanningen op het gebied van alternatieve berichtgeving door technologiebedrijven, niet-gouvernementele organisaties en maatschappelijke partners, die erop gericht zijn mensen weg te leiden van gewelddadige en haatdragende boodschappen. Een kritische kanttekening dient wel geplaatst te worden, aangezien de effectiviteit van zogenoemde ‘counternarratives’ moeilijk aantoonbaar is.¹⁰⁰ Het is dan ook eerder aan te bevelen om vooral positieve boodschappen te steunen. Een voorbeeld is Moonshot’s Re-Direct Method, die zich richt op alternatieve narratieven en tegengeluiden tegen haatcampagnes en online bedreigingen.¹⁰¹

Fact-checking programma’s: Een andere manier om het fenomeen van schadelijke intersectionele ideologieën effectief te signaleren is door bestaande programma’s voor feitencontrole te ondersteunen of te helpen opzetten. Dergelijke programma’s richten zich met name op mis- en desinformatie, die aan de basis liggen van de verspreiding van complottheorieën die op hun beurt de groei van intersectioneel extremisme mogelijk hebben gemaakt. Voor de duidelijkheid is het belangrijk te benadrukken dat de doelgroep van deze interventie is, de groep die gevoelig is om beïnvloed te worden door desinformatie, en niet de groep die zich al vastgebeten heeft in een complottheorie. Een onafhankelijk programma voor feitencontrole zou de gemeente wijzen op inhoud die een divers aantal extremistische ideologieën lijkt te bevorderen door middel van niet op bewijs gebaseerde verhalen of complottheorieën, die terroristische organisaties en agenda’s ten goede kunnen komen. Als specifiek wordt gekeken naar partnerschappen met Europese fact-checking organisaties, kan desinformatie, die van nature transnationaal is maar een lokale impact heeft, ook worden bestreden. In Europa zijn er momenteel 60+ fact-checking organisaties waarvan gemeenten zouden kunnen profiteren zoals EUfactcheck.¹⁰²

Voorkom ‘eco-anxiety’: Met een groeiende focus op klimaatproblematiek, dient men ook rekening te houden met de neveneffecten die dit fenomeen met zich meebrengt. Toenemende maatschappelijke onrust met betrekking tot het klimaat kan bijvoorbeeld dienen als een opmaat naar maatschappelijke acceptatie van radicalere vormen van handelen. Om te voorkomen dat burgers vanuit hun klimaatzorgen geen andere uitweg dan klimaatextremisme gaan zien, dient er doelgericht met deze zorgen omgegaan te worden. Het is niet duidelijk om hoeveel mensen het in deze trend gaat, maar wel dat steeds meer extremistische groepen zich met het thema klimaat gaan bezighouden.¹⁰³ Het is daarom van belang om in te blijven inzetten op openheid en duidelijkheid over de gemeentelijke initiatieven op het gebied van klimaatinitiatieven. Op deze manier worden de goede initiatieven, die reeds vanuit de gemeente zijn opgezet op dit vlak onderstreept en verder uitgebreid.

99 “Extremisme op het internet: Drie leerarrangementen ter bevordering van kritische mediacompetentie in de omgang met internetpropaganda op school” CONTRA. Bundeskriminalamt (BKA) onderzoeksafdeling Terrorisme/Extremisme, 5 April 2019.

100 Sarah L. Carthy, Colm B Doody, Katie Cox, Denis O’Hora, en Kiran Sarma. “Counter- narratives for the Prevention of Violent Radicalisation: A Systematic Review of Targeted Interventions.” Campbell Systematic Reviews 16, no. 3, 12 Augustus 2020.

101 Zie voor de Re-Direct Method van Moonshot, <https://moonshotteam.com/the-redirect-method/>.

102 Zie bijvoorbeeld <https://eufactcheck.eu/> en een overzicht met factchecking website op Wikipedia.

103 “Jaarverslag 2022.” Jaarverslagen. AIVD, 18 April 2023.

Communicatie bij gelijktijdige demonstraties van tegengestelde belangen: Binnen georganiseerde protesten is er vaak sprake van een aangewezen persoon die zich op de interne en externe communicatie van het protest richt. Wanneer er sprake is van protesten in combinatie met tegenprotesten, is het van belang dat er met deze individuen samen wordt gewerkt. Door met de verschillende woordvoerders gezamenlijk in te gaan op de planning en het verloop van de protesten, kunnen de diverse belangen van de verschillende groepen beter geadresseerd en afgewogen worden. Het doel is escalatie voorkomen.

Helderheid over de consequenties: Bij signalen van de mobilisatie van groepen, bijvoorbeeld bij een links tegenprotest in reactie op een extreemrechts protest, dienen de mogelijke consequenties van escalatie duidelijk gemaakt te worden. Wanneer een groep over dreigt te gaan op gewelddadig handelen, is het van belang aan te geven dat dit zal leiden tot negatieve (strafrechtelijke) consequenties. Zo kan er getracht worden het activisme voorop te zetten en het extremisme bij de kern aan te pakken.

3.3 Signaleren

Update risico-beoordelingsmechanisme. Doordat er bij de intersectionele stroming een mogelijke vermenging van ideologische stromingen plaatsvindt, en modus operandi bovendien veranderen, is het van belang om de weging van signalen in de risico-beoordelingsmechanismen te herijken. Zo blijkt de modus operandi van aanhangers van extremistisch gedachtegoed vaak minder gebaseerd op uitgebreide voorbereiding en meer gekarakteriseerd wordt door impulsiviteit, en wordt het dus belangrijk ook andere signalen mee te laten wegen. Als gevolg van de toenemende onvoorspelbaarheid, wordt de stapsgewijze maatstaf, die al langer gehanteerd wordt, immers minder bruikbaar. Het verdient tevens aanbeveling om handzame naslagwerken op te stellen met beelden, stickers, symbolen, memes en verhullende uitdrukkingen die gebruikt worden door aanhangers van deze stromingen. Deze naslagwerken maken het voor professionals en maatschappelijke organisaties makkelijker om de signalen van trends op te merken. Momenteel is de NCTV ook bezig met het opstellen van een symbolendatabank. De eerste versie van deze symbolendatabank zal specifiek geraadpleegd kunnen worden door de politie aangezien deze ook voorzien zal zijn van namen. Er is tevens een plan om een tweede versie te maken -zonder namen- die ook door een bredere groep ambtenaren geraadpleegd kan worden. Vraag is of dit ook mogelijkheden biedt voor maatschappelijke organisaties.

Naast een naslagwerk dat zich richt op beelden, stickers, symbolen, memes en verhullende uitdrukkingen, is het ook belangrijk goed in kaart te brengen wat onderliggende drijfveren zijn van aanhangers, zoals 'us versus them' denken, gevoelens van superioriteit boven anderen, het slachtoffer narratief, en ervaringen van apocalyptische en existentiële dreiging.¹⁰⁴

Rode vlaggen signaleren: Verschillende afdelingen bij de Gemeente zijn in staat om de meest prominente signalen waar te nemen die het terugtrekken in parallelle samenlevingen weergeven. Zo kan een training van postkamermedewerkers bijdragen aan het identificeren van briefschrijvers die zich steeds meer afkeren van de overheid, zoals reeds in de noordelijke provincies van Nederland gebeurt. Waar bijvoorbeeld na verschillende aanmaningen rekeningen voor rioolbelasting niet worden betaald, wordt schuldhelpverlening ingeschakeld. Die zijn in staat te achterhalen wat de achterliggende redenen van het 'niet betalen' zijn. Als het niet (alleen) een kwestie is van een gebrek aan financiële middelen, dan is een ander soort interventie noodzakelijk en werkt het vasthouden aan de gebruikelijke werkwijze mogelijk zelfs averechts.

¹⁰⁴ RAN Conclusions paper, "Harmful Conspiracy Myths and Effective PCVE Countermeasures", 28 september 2020, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-11/ran_paper_conspiracy-myths-expert-meeting_en.pdf.

Contact houden: In de fase dat individuen zich steeds meer terugtrekken en er een gevaar ontstaat dat ze een parallelle samenleving vormen, is het van belang contact te houden, en niet te wachten tot individuen zich bij het loket van de gemeente melden. Laagdrempeligheid, medemenselijkheid en de menselijke maat zijn kernbegrippen. Dat vergt een zekere mate van creativiteit en flexibiliteit bij het hanteren van regels en protocollen. De professionals en maatschappelijke organisaties die dit op zich nemen, hebben mogelijk ondersteuning nodig door bijvoorbeeld het gebruik van speciale gesprekstechnieken en weerbaarheidstrainingen, en dienen bovendien een goede kennis te hebben van de complottheorieën om de goede vragen te stellen. Doel van dergelijke gesprekken achter de voordeur is niet om die ideeën te ontkrachten, maar om te achterhalen wat mogelijke onderliggende zorgen zijn. Dat laatste kan een aanknopingspunt bieden voor een verder gesprek en voor hulpverlening. In de gemeente Den Haag, en in de drie noordelijke provincies is hier reeds ervaring mee opgedaan.

Sociale en familiekring mobiliseren: Als contact met individuen die zich terugtrekken steeds moeilijker wordt, is het van belang om de directe sociale en familiekring te mobiliseren om ingangen van contact te faciliteren. De sociale en familiekring hebben mogelijk ook ondersteuning en begeleiding nodig in bijvoorbeeld gesprekstechnieken om die taak te kunnen vervullen.¹⁰⁵

Vroegtijdige signalering gender gerelateerde haat en geweld en zichtbaarheid: Willen interventies tegen gender gerelateerde haat of geweld effectief zijn, dan is vroegtijdige signalering van groot belang. Zichtbaarheid in dit verband is van cruciaal belang. Een dergelijk systeem dient bovendien toegankelijk en gratis te zijn, en open te staan voor meldingen met betrekking tot alle soorten gender gerelateerde agressie, van micro tot macro of van gesproken tot fysieke actie die door het slachtoffer als ongewenst kan worden ervaren. Er moet rekening gehouden worden met de emotionele en fysieke behoeften van de potentiële slachtoffers. Er zal daarom verschillende soorten steun geboden dienen te worden, van rechtshandhaving tot psychologen, maar ook religieuze lokale autoriteiten. Daartoe is het raadzaam dat de gemeente Utrecht contact legt met relevante vertegenwoordigers op het gebied van veiligheid, geestelijke gezondheidszorg en cultuur die bereid zouden kunnen zijn een dergelijke ondersteuning op vrijwillige basis te bieden, en prioriteit geeft aan degenen die zich met de slachtoffers kunnen identificeren, bijvoorbeeld door te kiezen voor contactpunten voor vrouwen en genderminderheden. Dit meldingsmechanisme moet worden ondersteund door een sector overschrijdend protocol dat gebaseerd is op transparantie, vertrouwelijkheid en veiligheid.

Burgermeldpunt: Het is essentieel om in een vroegtijdige fase problemen aan te kunnen pakken. Huidige wet- en regelgeving maakt het echter lastig voor de gemeente en politie om online radicaal gedrag van individuen in een vroeg stadium te detecteren. Daarnaast zorgt het diffuse karakter van intersectionele ideologieën of het verhullend taalgebruik voor een extra uitdaging bij vroeg signalering. Het is daarom van belang om in te zetten op een aanpak waarin de omgeving van het desbetreffende individu melding kan maken van het geobserveerde, problematische gedrag. Van belang is vooral dat bezorgde betrokkenen weten waar ze terecht kunnen. Dat kan bijvoorbeeld bij een burgermeldpunt. Het inrichten van een 'hotline' of burgermeldpunt voor burgers om signalen door te geven van radicalisering of uitingen van extremisme in het straatbeeld of online werkt enkel als er helder over gecommuniceerd wordt en duidelijk is welke concepten en uitingen problematisch zijn of grensoverschrijdend.

Er zijn dus een aantal belangrijke stappen nodig voordat de campagne zomaar geïmplementeerd wordt. Het invoeren van een burgermeldpunt kan ook sterke antipathieën losmaken in de samenleving. Associaties met een kliklijn of zoals in het verleden een door de PVV ingesteld

105 RAN Conclusion Paper, "Conspiracy narratives: developing a tool to support families", 20 oktober 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-12/ran_paper_conspiracy_narratives_developing_tool_support_families_14062022_en.pdf.

Polenmeldpunt dat discriminatie in de hand werkte, dient te worden voorkomen. Daar tegenover staan ook enkele voorbeelden waar een dergelijk meldpunt wel werkt. Denk daarbij aan ‘Meld misdaad anoniem’ of een discriminatiemeldpunt.

Overigens is het ook belangrijk om als er met een dergelijk meldpunt gewerkt wordt transparant te zijn over wat er met meldingen gebeurt, en mogelijkheden te creëren om daarover terug te rapporteren. Met het creëren van een toegankelijk burgermeldpunt zorgt de gemeente voor het verlagen van de drempel die men nu in sommige gevallen lijkt te zien wanneer het aankomt op rapporteren aan veiligheidsorganisaties.

Signalering door eerstelijnsprofessionals en duidelijkheid over melding structuur: Voor actoren binnen het preventie netwerk dient het duidelijk te zijn waar men melding kan maken van probleemgedrag. Indien er signalen worden opgemerkt, dienen organisaties zoals de betrokken jongerenorganisaties direct melding te kunnen maken. Onder leiding van de gemeente dient er dan ook ingezet te worden op een duidelijke netwerkstructuur en duidelijke meldingsprocessen in het geval van (online) probleem- of radicaal gedrag.

Het is van cruciaal belang dat school- en jeugdwerkers worden opgeleid om de verschillende vormen van radicalisering en samenzweringstheorieën, die vooral voor jonge gebruikers schadelijk kunnen zijn, te herkennen. Zeker waar dit vormen aanneemt die zij met hun preventieve interventies niet meer aan kunnen, wordt het belangrijk dit onder de aandacht van andere professionals te brengen. Een belangrijke afweging alvorens tot verwijzing over te gaan, is in hoeverre de vertrouwensrelatie tussen kind en onderwijzer geschaad wordt. Verwijzing kan naar het Zorg- en Veiligheidshuis, of in zeer ernstige gevallen waarbij er een vermoeden is van een strafbaar feit, bij de politie. Het Verenigd Koninkrijk vertrouwt al enige tijd op verwijzingen van het grote publiek naar hun plaatselijke overheid of politie.¹⁰⁶ Daarbij werd het overheidspersoneel aangemoedigd om in de eerste plaats hun bestaande preventiemiddelen te gebruiken om dergelijke problemen aan te pakken, die vaak informeel en zonder doorverwijzing kunnen worden afgehandeld. Als gevolg daarvan is het aandeel verwijzingen van gemeenschappen en vrienden en familie van kwetsbare personen - mensen die zich vaak als eerste zorgen maken – toegenomen, en bleek doorverwijzing naar de politie niet nodig.

Toegankelijk onlinemeldsysteem: Een doeltreffend signaleringssysteem voor intersectionele bedreigingen zou een online meldingssysteem omvatten, waarbij lokaal gevestigde gebruikers inhoud waarvan zij denken dat die schadelijk is, kunnen signaleren. Een dergelijk systeem is vaak al aanwezig in sociale media platforms, maar de problemen worden alleen gesignaleerd aan de private bedrijven die eigenaar zijn van deze platforms. Het verdient dus aanbeveling dat de gemeente Utrecht relaties opbouwt met de Tech-sector, zoals internetproviders en social mediabedrijven. Deze zou vorm kunnen krijgen in een publiek-private alliantie of een convenant tegen gewelddadige of ondermijnende content. Middels korte lijntjes zou het makkelijker kunnen worden medewerking te vragen bij het tegengaan van verspreiding van gewelddadige extremistische inhoud, en tevens een terugkoppeling te krijgen op bepaalde berichten die zij online aantreffen en besluiten te verwijderen. Hierdoor kan in een eerder stadium al beter zicht ontstaan op wat er in bepaalde groepen speelt. Het spreekt voor zich dat beter en eerder zicht op verspreiding van dergelijke content bovendien bij kan dragen aan een meer gerichte preventieve aanpak, mits de informatie ook met de juiste personen wordt gedeeld en zij bekend zijn met welke aanpak in zo’n geval gepast is. Hoewel publiek-private samenwerking al langer wordt aangemoedigd als een effectieve preventieve maatregel tegen gewelddadig extremisme, is echter regelmatig gebleken dat deze vanwege tegenstrijdige belangen vrij lastig vol te houden is. Een alternatief zou daarom zijn dat Utrecht in plaats daarvan een relatie opbouwt met het

106 “See Something, Say Something, Do Something,” Buckinghamshire Council, 2023.

Global Internet Forum for Counter Terrorism (GIFCT),¹⁰⁷ dat de Tech-sector, overheidsactoren, het maatschappelijk middenveld en de academische wereld samenbrengt om informatie-uitwisseling ter bestrijding van terrorisme te bevorderen.

3.4 Repressie

Repressie is typisch niet enkel in handen van de gemeente, maar vergt duidelijk een samenwerking tussen de actoren op nationaal en lokaal niveau. Enkele voorgestelde interventies in deze paragraaf liggen deels buiten de directe invloedssfeer van de gemeente, in de zin dat zij niet de uitvoerder kunnen zijn, omdat een taak bijvoorbeeld bij het Openbaar Ministerie ligt. Echter, de gemeente kan wel gesprekken aangaan op nationaal niveau en met andere actoren om op betere sturing en aanpak aan te dringen.

Samenwerking binnen de driehoek: Het is wellicht een open deur, maar het is evengoed belangrijk om te melden dat het bij een repressieve aanpak om de juiste balans gaat: adequaat reageren, zonder door te schieten in een overmatig respons die gedreven wordt door het veiligheidsdenken. De ervaringen in Bodegraven-Reeuwijk, toen ze geconfronteerd werden met de acties van complotdenkers op het kerkhof, geven goed weer hoe een samenwerking binnen de driehoek effectief kan werken.

Helderheid over strafbaar gedrag: Met het veranderend landschap ten aanzien van radicalisering en extremisme ontstaat onduidelijkheid bij de burger over waar de grenzen van toelaatbaar gedrag getrokken moeten worden. Ook ontstaat er gemakkelijk een schijn van dubbele standaarden of gebrek aan uniforme handhaving. Zo ontstonden er discussies over het optreden van de politie tegen acties van Extinction Rebellion op snelwegen, versus het optreden tijdens boerenprotesten.¹⁰⁸ Het is daarom belangrijk dat de overheid, en de gemeente helder communiceren over de grenzen van toelaatbaar gedrag voorafgaand aan bijvoorbeeld manifestaties en demonstraties.

Inzet bestuurlijke maatregelen: Op gemeentelijk niveau is het mogelijk in het kader van de nationale veiligheid, het vrij gebruik van bepaalde vrijheden in te perken. Zolang er een rechtsbasis, neergelegd in een wet in formele zin, is die bevoegdheden naar de lokale overheid heeft gedelegeerd is het mogelijk om bijvoorbeeld de vrijheid van beweging te limiteren met een gebiedsverbod, een contactverbod of een meldingsplicht. Vrijheid van meningsuiting en het demonstratierecht zijn fundamentele vrijheden die bovendien het hart van de democratie raken. Beperking daarvan is evengoed mogelijk met bestuurlijke maatregelen, maar is zeer uitzonderlijk. Het kan enkel als laatste redmiddel in een overmachtssituatie gehanteerd worden als bijvoorbeeld het goed laten verlopen van een demonstratie ondanks voldoende politie-inzet niet mogelijk is. Vooraf verbieden op grond van vermoeden van strafbare extremistische uitingen is niet toegestaan. Temeer omdat bepaalde trends zich met name richten op de vermeende machtsmisbreuk van de overheid, is terughoudendheid hierbij gepast. Het zal in het bijzonder van belang zijn om goed te beargumenteren dat er daadwerkelijk sprake is van bijvoorbeeld een bedreiging van de nationale veiligheid die op geen enkele andere wijze tegengegaan kan worden. Het mensenrechtenkader biedt de strikte richtlijnen die gevold dienen te worden, zoals het benodigde formeel wettelijk kader en de bijbehorende criteria van noodzakelijkheid en proportionaliteit reeds aangeven.¹⁰⁹

¹⁰⁷ GIFCT | Global Internet Forum to Counter Terrorism

¹⁰⁸ Wouter Boonstra. "Omstandigheden boeren- en klimaatprotesten verschillen", Binnenlands Bestuur, 7 september 2022.

¹⁰⁹ Tanya Mehra, Matthew Wentworth, en Bibi van Ginkel, The Expanding Use of Administrative Measures in a

Rechtelijke vervolging op basis van verhullend taalgebruik: Taalgebruik van mogelijke aanhangers van extremisme is in toenemende mate moeilijker te herkennen. Dit creëert een probleem omdat haatdragende boodschappen verspreid blijven worden. Het herkennen van een patroon, en de onderliggende doelstellingen is van groot belang in de aanpak. Een enkel incident lijkt wellicht de moeite van vervolging niet waard, maar zodra duidelijk wordt hoe een enkel incident in een patroon past, wordt de noodzaak van vervolging duidelijker. Het is daarom van belang dat er ingezet wordt op herkenning en mogelijke rechtelijke vervolging van het verhullende taalgebruik. Als taalgebruik beter herkend wordt (met behulp van de voorgenoemde databases), ontstaan er meer mogelijkheden voor juridische vervolging. De taak van adequaat en tijtjds signaleren door de gemeente zoals in de vorige paragraaf behandeld, heeft dus direct implicaties voor het succes van deze interventie. Zo zouden de verspreiders van haatdragende content vervolgd kunnen worden op basis van het schenden van specifieke mensenrechten.

Neem online bedreigingen serieus: Op dit moment worden de onlinewereld en de dagelijkse realiteit te veel van elkaar gescheiden. Daarbij kan het voorkomen dat online bedreigingen, vanuit het argument dat het maar online is, niet serieus genoeg worden genomen. Dit doet afbreuk aan de bestrijding van online radicalisering, omdat de daders daarbij in zekere zin vrij spel krijgen om de grenzen op te zoeken en het een gevoel van straffeloosheid voor dader en slachtoffers creëert. Concrete voorbeelden van online probleem gedrag, zoals het verspreiden van extremistisch gedachtengoed, dienen dan ook serieuzer genomen te worden om zo de drempel naar escalierend gedrag hoger te leggen. Hoewel vervolging duidelijk in handen ligt van het OM, kan de gemeente ook een rol spelen door duidelijk over de grenzen van wat acceptabel is te communiceren en door ‘active bystander’ gedrag te stimuleren. Dit kan in samenwerking met andere organisaties. Een voorbeeld is de Nederlandse NGO Radio La Bevolencija die media tools gebruikt om op te treden tegen haatdragende boodschappen.¹¹⁰

Heroverweeg juridische kaders: Op dit moment is er nog veel onduidelijkheid over wanneer online gedrag over gaat naar radicaal of extremistisch gedrag. Om ervoor te zorgen dat men voorbereid is op de toekomst, is het van belang dat de gemeente meedenkt over een vernieuwing van de huidige juridische kaders. Door de online dimensie beter te verwerken binnen de juridische kaders, zouden actoren, zoals de politie, beter in staat kunnen zijn om online radicalisering tegen te gaan.

Discretionaire bevoegdheid en ruimte voor creatieve oplossingen: Hoewel het uiteraard van belang is duidelijk te zijn over de geldende regels en er gehandhaafd dient te worden bij bijvoorbeeld gebruik van geweld, is het evengoed aan te bevelen om af te wegen wat de gevolgen zijn van handhaving of het opleggen van boetes als dat betekent dat problemen enkel groter worden en duurzame oplossingen in de weg staan. Dit vraagstuk zou in het bijzonder kunnen spelen als men te maken heeft met mensen die zich steeds meer terugtrekken in parallelle samenlevingen. Gebruik van bestuurlijke discretionaire bevoegdheid of het opportuniteitsbeginsel bieden mogelijkheden die bijvoorbeeld afgewogen kunnen worden in een multidisciplinair casusoverleg. Het is echter wel belangrijk om te voorkomen dat er een beeld ontstaat dat het loont om je te onttrekken aan de regels in onze rechtsstaat. Risico is immers ook dat de ‘speciale behandeling’ de verwijdering verder faciliteert omdat bijvoorbeeld schulden niet worden geïnd, en dat er bovendien een beeld ontstaat van meten met twee maten.

(Strafrechtelijke) Meldingsmechanismen gender gerelateerd grensoverschrijdend gedrag: Als het gaat om op gender gebaseerde micro-agressies, gewelddadige uitlatingen of gedragingen, is het belangrijk dat het slachtoffer aangifte kan doen en daarbij vrij kan kiezen met wie hij of zij

Counter-Terrorism Context – Part I: In Need of Rule of Law Safeguards, International Centre for Counter-Terrorism, november 2021, Administrative-Measures-in-Counter-Terrorism part 1.pdf (icct.nl).

110 Radio La Bevolencija, Home – Radio La Benevolencija

het eerst wil praten. Ook als een slachtoffer wel om hulp vraagt, maar geen aangifte doet, is het van belang om bescherming te bieden.

Voordat meldingsmechanismen worden opgezet, is het belangrijk dat er op de werkvloer eerst een gesprek op gang komt over wat misogynie en gender gebaseerd geweld is.¹¹¹ Dat geldt ook voor de gemeente zelf. Als zich dan op de werkplek micro- en andere gender gerelateerde agressie voordoet, begint een repressief mechanisme met de melding en moet er onmiddellijk actie volgen. Deze kan bestaan uit psychologische steun voor het slachtoffer en de mogelijkheid om te verhuizen, evenals uit repercussies voor de dader, waaronder de dreiging van ontslag.¹¹² Dit is belangrijk omdat het niet alleen een veilige werkomgeving kan creëren voor slachtoffers van gender gerelateerde haat en/of geweld, maar ook omdat het daardoor het werk op het gebied van preventie en bestrijding van geweld op lokaal niveau doeltreffender maakt, waarbij professionals beter weten hoe gender gerelateerde haat en genormaliseerde hypermannelijkheid eruitzien en hoe zij daarop moeten reageren en dit moeten melden.¹¹³

3.5 Rehabilitatie, re-integratie, en zorg

Exit-programma's: Nederland is ook al een tijd bezig met de ontwikkeling en perfectionering van eigen Exit-programma's.¹¹⁴ Dat zijn programma's waarbij personen (vrijwillig) begeleid worden om afstand te doen van hun gedrag, gedachtegoed, en de omgeving of relaties die daarbij horen, ook wanneer er een verband is met extremistische ideologieën. Dit kan tijdens de re-integratiefase na een gevangenisstraf, of als voorwaarde van vervroegde vrijlating. Het is ook mogelijk dat in plaats van gevangenisstraf, vrijwillige medewerking aan een dergelijk programma wordt voorgesteld. Waar bij huidige Exit-programma's rekening gehouden wordt met de oorspronkelijke gronden voor radicalisering en de invloed van de omgeving, zal in het licht van de nieuwe trends, het arsenaal van interventies en het netwerk dat betrokken wordt, uitgebreid dienen te worden. Het Radicalisation Awareness Network heeft een richtlijn opgesteld die houvast biedt bij het opzetten van programma's.¹¹⁵ Met name in Duitsland en Zweden zijn bovendien reeds ervaringen opgedaan met de aanpak van rechtsextremisme in Exit programma's.¹¹⁶ Een programma in Denemarken richt zich verder bovendien op de ondersteuning van mentoren en ouders in deze fase.¹¹⁷

Persoonsgebonden aanpak handhaven, aanpassen en verdiepen. De PGA is een beproefd recept dat goede handvatten biedt bij de aanpak bij jihadistisch extremisme. Om ook op dezelfde effectieve wijze betekenisvol te kunnen zijn bij de op maat gemaakte aanpak van andere vormen van extremisme, is het belangrijk expertise uit te breiden en mogelijke nieuwe specifieke interventies toe te voegen. Verdiepen van kennis ten aanzien van identiteitsvraagstukken,

111 UN Women, "Handbook on gender-responsive police services for women and girls subject to violence", 2021.

112 "Relocation", in "National Domestic and Family Violence Bench Book", Australasian Institute of Judicial Administration (2016).

113 Sukhwant Dhaliwal, Liz Kelly, "The Links Between Radicalisation and Violence Against Women and Girls", London Metropolitan University, Child & Women Abuse Studies Unit (June 2020).

114 Froukje Demant, Willem Wagenaar en Jaap van Donselaar. "Monitor Racisme & Extremisme: deradicaliseren in de praktijk". Anne Frank Stichting / Amsterdam University Press, 27 Mei 2009.

115 RAN EXIT Working Group, Ex Post paper, "Setting up an exit intervention", February 2017, https://www.exit-practices.eu/uploads/1/3/0/4/130474014/radicalisation_awareness_network_exit_working_group___2016___minimum_methodological_requirements_for_exit_interventions_outline_deradicalisation_int.pdf

116 Annelies Pauwels, RAN, "Contemporary manifestations of right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices", 2021, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-04/ran_adhoc_cont_manif_vrwe_eu_overv_pcve_pract_2021_en.pdf.

117 Het "Danish Center for the Prevention of Extremism" heeft het "Danish National Corps of Mentor and Parental Coaches" opgezet. Het handboek wordt momenteel geupdated en is niet online beschikbaar.

zinggeving en onderliggende motivatie bij radicalisering kan verder bijdragen aan de effectiviteit van de interventie.

Meer aandacht voor de geestelijke gezondheidszorg. De geestelijke gezondheidszorg staat landelijk onder druk, terwijl gelijktijdig het aantal ‘verwarde personen’ toeneemt. Ook bij beleid om bepaalde vormen van radicalisering te behandelen, en polarisatie tegen te gaan is bijtijds en adequaat de juist psychosociale hulp bieden van groot belang.¹¹⁸

Voor individuen die weer op de weg terug zijn om mee te doen in de samenleving, is het bovendien van belang aandacht te hebben voor de onderliggende redenen die aanvankelijk leiden tot het afkeren van de samenleving. Het kan bijvoorbeeld gaan om diepgewortelde angsten, waar ze geen andere handelingsperspectief meer zagen. Op dit vlak kan psychosociale steun gegeven worden om nieuwe sociale vaardigheden te kunnen ontwikkelen.

Zorg voor slachtoffers. Zorg voor slachtoffers van terrorisme en (gewelddadig) extremisme is niet alleen van belang in het helingsproces van slachtoffers, maar representeert ook de belangrijke waarden die de gemeente en de overheid in het algemeen beschermt. Voor goede slachtofferhulp is het belangrijk om een holistische benadering te hanteren, met aandacht voor medische, juridische, mentale, en (im)materiele schade. Communicatie, toegankelijkheid, bereikbaarheid en daadkracht zijn daarbij kernbegrippen.¹¹⁹ Zeker waar tevens sprake is van een strafrechtelijk onderzoek en slachtoffers tevens getuigen zijn in het onderzoek, is het van belang te voorkomen dat er hertraumatisering optreedt. Daarbij dient bijvoorbeeld voorkomen te worden dat slachtoffers telkens opnieuw hun verhaal moeten doen.¹²⁰ Maar ook als er geen sprake van een strafrechtelijk onderzoek is, is zorg voor slachtoffers cruciaal. Naast Slachtofferhulp, kan de gemeente hier een coördinerende rol vervullen.

Herstelrecht: Tijdens het rehabilitatie-proces van mogelijke delinquenten is het -indien gewenst door slachtoffers – mogelijk om daders en slachtoffers samen te brengen.¹²¹ Dit kan de slachtoffers meer agentschap bieden en kan delinquenten beter laten zien wat de gevolgen zijn van hun daden. Er wordt daarmee meer ingezet op de persoonlijke, sociale context als rehabiliterende factor bij geradicaliseerde individuen.

Inzet sociale en familiekring bij zorg: Indien individuen zich zodanig hebben afgekeerd van de samenleving dat schulden zich opstapelen, kinderen niet aan de schoolplicht voldoen, of anderszins een humanitair onwenselijke situatie ontstaat, is ingrijpen noodzakelijk. De inzet van de sociale en familiekring hierbij is van belang omdat zij mogelijk nog wel toegang krijgen tot deze individuen.¹²² De casusregisseur kan hiertoe het initiatief nemen.

Daarnaast is het belangrijk dat opvoeders die betrokken zijn bij rehabilitatie- of de-radicaliseringsprogramma's verslag uitbrengen over de vorderingen (bijvoorbeeld aan een gerechtelijke instelling) of als er gevaar/criminele activiteiten aan het licht komen.

118 Norah Schulten. "Practitioners' perspectives on the challenges of dealing with the interaction between mental illness and violent extremism in Countering Violent Extremism (CVE)" Taylor & Francis Online, 1 december 2022.

119 General Assembly resolution 40/34, A/Res/40/34, 29 november 1985.

120 UNODC, "Good Practices in Supporting Victims of Terrorism in the Criminal Justice Framework", 2015, https://www.unodc.org/documents/terrorism/Publications/Good%20practices%20on%20victims/good_practices_victims_E.pdf.

121 Sherman, Lawrence W., Heather Strang, Geoffrey D. Barnes, Sarah Bennett, Caroline M. Angel, Dorothy Newbury-Birch, Daniel P. Woods, and Charlotte Gill. "Restorative Justice: The Evidence." The Smith Institute, 1 januari 2007.

122 RAN Conclusion Paper, "Conspiracy narratives: developing a tool to support families", 20 oktober 2022, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-12/ran_paper_conspiracy_narratives_developing_tool_support_families_14062022_en.pdf.

Ondersteunende rehabilitatie: Rehabilitatie in verband met gender gerelateerd misbruik en geweld moet in de eerste plaats de slachtoffers en de overlevenden ondersteunen. Geloofsvriendelijke rehabilitatieprogramma's voor vrouwen bieden een spiritueel perspectief op herstel, als zij daarvoor kiezen, dus de gemeente moet weten welke programma's er bestaan om de slachtoffers ernaar te verwijzen, of anderszins de oprichting ervan door plaatselijke religieuze autoriteiten of gemeenschappen ondersteunen.¹²³ Wat de daders van seksueel misbruik en/of geweld betreft, moeten opleiding en therapie na eventuele opsluiting of gevangenisstraf deel uitmaken van het rehabilitatieproces. Professionals die betrokken zijn bij dit onderdeel van de radicalisering moeten hun beleid baseren op waarden die gendergelijkheid bevorderen, zoals progressieve en liberale waarden, die cruciaal zijn om te begrijpen waarom gender-gerelateerd geweld een misdaad is en een vorm van extremistisch gedrag die in een gezond democratisch systeem zal worden bestraft. Als ideologie of geloof een rol hebben gespeeld bij het aanmoedigen van het gedrag van de dader, is het belangrijk ervoor te zorgen dat psychologen en/of religieuze leiders deelnemen aan het de-radicaliseringsproces. In het algemeen kan de gemeente van cruciaal belang zijn bij het helpen ontwikkelen van psychologische begeleiding; programma's voor geestelijke gezondheid; en onderwijsprogramma's om professionals op te leiden en de weerbaarheid tegen gendermisbruik te vergroten en het tegengaan van de normalisering van hypermannelijkheid te versterken.

4 Haalbaarheid

In het vorige hoofdstuk is bij verschillende interventies waar relevant reeds aandacht besteed aan condities die vervuld dienen te worden om een effectieve implementatie van de interventie te realiseren. In dit hoofdstuk staan we stil bij twee belangrijke overkoepelende vraagstukken. In de eerste plaats het vertrouwen in de democratische rechtsstaat, en de spanningen die ontstaan doordat verschillende belangen schijnbaar tegenover elkaar komen te staan. Het gaat hierbij in het bijzonder om het belang van de openbare orde en veiligheid versus vrijheidsrechten. Het tweede vraagstuk betreft de juridische kaders die beperkingen opleggen aan overheidshandelen, en het feit dat bij bepaalde trends de grenzen niet altijd helder zijn van wat nog toelaatbaar is maar problematisch en bijvoorbeeld ondermijnend voor de democratie, en wat ontoelaatbaar is en daarom repressief handelen vraagt.

De fundamenteën van onze rechtsstaat staan om meerdere redenen onder druk. Radicalisering, extremisme, antidemocratische bewegingen, en polarisatie zijn daar voorbeelden van, en vragen om een effectieve respons van de overheid. De uitdagingen voor de samenleving die samen gaan met de nieuwe trends op het terrein van radicalisering en extremisme, gaan voor een groot deel gepaard met sterk afgenomen vertrouwen in de overheid. Herstel van vertrouwen is dan ook een belangrijke taak, maar tevens een die zich moeilijk laat voorspellen. Rijksbreed worden er uiteraard ook initiatieven ontwikkeld die in dit kader van belang zijn.¹²⁴ Het dichten van de kloof zal een extra inspanning vergen, en dat dient gepaard te gaan met een financiële impuls op veel vlakken. Het is in ieder geval van groot belang dat de overheid (en dus ook de gemeente) zich bewust is van haar eigen rol. Toenemend wantrouwen of gebrek aan vertrouwen in de overheid is immers deels toe te schrijven aan falend beleid van de overheid. Dat betekent om

123 Rebecca Turkington and Agathe Christien, "Women, Deradicalization, and Rehabilitation: Lessons from an Expert Workshop", Georgetown Institute for Women, Peace and Security", april 2018; Peter Mandaville and Melissa Nozell, "Engaging Religion and Religious Actors in Countering Violent Extremism", United States Institute of Peace", augustus 2017.

124 "Start Adviescommissie Versterken weerbaarheid democratische rechtsorde". Rijksoverheid. 7 oktober 2022.

te beginnen dat niet alleen de afdelingen die zich bezighouden met polarisatie, radicalisering of openbare orde en veiligheid een belangrijke rol spelen in het vorm geven van beleid om deze trends tegen te gaan, maar dat de overheid en de gemeente over de hele breedte zich bewust moet zijn van de rol die ze spelen.

Daarnaast is het ook belangrijk om de verschillende belangen van de betrokken actoren in overweging te nemen wanneer men de haalbaarheid van de interventies analyseert. Zo zullen veiligheidsorganisaties eerder inzetten op het veiligheidsaspect, ook in situaties waar soms beter ingezet kan worden op sociale zorg. Om te zorgen dat er een middenweg gevonden wordt, is het van belang om goed uit te werken waar de verschillende belangen van de organisaties binnen het gemeentelijke netwerk liggen.

Een aandachtspunt specifiek rondom cumulatief extremisme is hoe verschillende actoren zoals de politiek, media maar ook mensen onder elkaar, geweld als reactie op politieke onenigheid lijken te normaliseren. Vanuit openbare orde en veiligheidsperspectief levert dit duidelijk een risico op, en is het begrijpelijk dat in de aanloop van bijvoorbeeld simultane demonstraties er de behoefte bestaat een stevige greep op de situatie te houden. Het recht om te demonstreren is echter tevens essentieel in onze rechtsstaat, omdat hiermee op een democratische manier grieven geuit kunnen worden, en het een gevoel van eigen regie versterkt. Er kan daarmee beter met negatieve gevoelens omgegaan worden, om te voorkomen dat er ongecontroleerd, reactionair gehandeld wordt.

Hoe een gemeente zich opstelt in dergelijke situaties wordt bovendien gezien als een reflectie op het belang dat gehecht wordt aan de fundamentele beginselen van de democratische rechtsstaat. Interventies waarbij de bescherming van vrijheidsrechten of privacy in het gedrang komen, en de overheid haar bevoegdheden oprekt, trekken een wissel op de maatschappij en de wijze waarop belang gehecht wordt aan deze waarde en het vertrouwen in de overheid als belangrijkste waakhond van deze waarden.

Op juridisch vlak, wordt de overheid, en ook de gemeente, geconfronteerd met beperkingen. Zo is het lastig om de juiste balans te vinden tussen rechten zoals het recht op privacy en de drang naar efficiëntere preventie van online radicalisering. Er kan gekeken worden naar verbreding van de juridische kaders, maar het zal gecompliceerd blijven om met de privacy-belemmeringen om te gaan. Buiten een gericht strafrechtelijk onderzoek is het immers niet mogelijk online te monitoren. Zeker in tijden waarin steeds meer radicalisering online plaatsvindt en bijvoorbeeld desinformatie en complottheorieën zich snel kunnen verspreiden via de Social Media is dit een grote handicap. Bredere fenomeen analyses zijn wel toegestaan, alsmede regelmatige rapportages van onderzoeksinstituten die trends in kaart brengen, en ook zou de AIVD met een grotere regelmaat en met en meer gerichte regionale focus kunnen rapporteren.

Een primair aandachtspunt voor nieuwe modus operandi en verhullend taalgebruik ligt vooral bij de juridische basis van vervolging voor verspreiding van radicaal of extremistisch gedachtengoed door middel van verhullend taalgebruik. Tegenstrijdige interpretaties en het huidige juridisch mandaat in Nederland kan rechterlijke vervolging bemoeilijken.

5 Conclusie

Dit rapport is bedoeld om de gemeente Utrecht te ondersteunen bij de herziening van het actieplan ‘Utrecht zijn we samen’ (UZWS), een Utrechtse aanpak om polarisatie en radicalisering tegen te gaan. Daartoe is onderzocht welke trends of ontwikkelingen op het gebied van extremisme relevant zijn voor de gemeente Utrecht en waarom. Er zijn aanbevelingen gedaan voor de aanpak van de uitgelichte trends, dat wil zeggen voor het voorkomen van de groei ervan.

Uit het verleden zijn we reeds bekend met bepaalde ideologische extremistische stromingen. In het rapport worden definities gegeven van rechts-extremisme, jihadisme en links-extremisme. Het onderzoek vraagt echter ook aandacht voor ‘anti-instelling’ of ‘anti-institutionalisme’ als nieuwe ideologie, een conclusie die ook gedeeld wordt door de AIVD in het recent uitgebrachte jaarverslag en in de specifieke publicatie over dit thema.¹²⁵ Sinds COVID-19 hebben beleidsmakers en opsporingsambtenaren in heel Europa en Noord-Amerika de nadruk gelegd op de sterke opkomst van deze “nieuwe” ideologie, die overal ter wereld gemobiliseerd lijkt te zijn. De anti-COVID-19-demonstraties en protesten tegen economische hervormingen hebben veelal als vliegwielt gewerkt. Deze ideologie of dit sentiment is echter ook vrij flexibel geweest in termen van politieke en groepsagenda, en heeft andere ideologische stromingen beïnvloed en ideeën ervan geleend, waardoor de algemene identificatie ervan vrij moeilijk is. Daarom wil dit rapport een nieuw licht werpen op deze “ideologie” en haar contextualiseren als onderdeel van een trend van intersectionele bedreigingen, zoals hierboven aangetoond.

Bij het definiëren van de dreigingen is in dit rapport ook een onderscheid gemaakt tussen radicaal activisme, niet-gewelddadig extremisme en gewelddadig extremisme. Door een duidelijk onderscheid te maken tussen deze verschillende vormen willen wij benadrukken dat de in dit rapport opgenomen extremistische tendensen zich kunnen manifesteren op manieren die de structuren van de democratie uitdagen, maar er niet rechtstreeks mee geconfronteerd worden. Dit betekent echter niet dat dergelijke tendensen moeten worden afgewezen. Integendeel, preventie kan het doeltreffendst zijn wanneer men zich bewust is van alle soorten antidemocratische uitdagingen, op alle niveaus, zelfs wanneer deze niet onder een van de traditionele categorieën van (gewelddadig) extremistische dreigingen lijken te vallen.

Gelet op het bovenstaande zijn in dit rapport, in antwoord op deelvraag 1, in totaal zes trends geïdentificeerd: intersectionele ideologieën; nieuwe modus operandi en verhullend taalgebruik; online radicalisering; parallelle samenlevingen; gender gerelateerde dreigingen; en cumulatief extremisme. Deze trends zijn van mondiaal belang, maar hebben een specifieke relevantie voor Utrecht omdat zij zich op zeer lokale of plaatsgebonden manieren kunnen uiten, wat betekent dat, ook al gaat het om verstrekkende dreigingen, de preventie- en interventiebeleid moet worden afgestemd op de lokale behoeften. Waar relevant hebben we tevens de specifieke uitdagingen die deze trends voor het beleid met zich meebrengen er uitgelicht.

In het hoofdstuk met adviezen betreffende relevante interventies om de nieuwe trends het hoofd te bieden (deelvraag 2), onderscheiden we interventies gericht op preventie en signaleringsprocessen, met inbegrip van nieuwe of geactualiseerde meldingsmechanismen; effectieve repressiemogelijkheden die aansluiten op de mensenrechten en de rechtsstaat; rehabilitatieprogramma's die kunnen voortbouwen op bestaande mechanismes binnen en buiten de gemeente, en die rekening houden met beperkingen in termen van beschikbare middelen; en op vraagstukken van uitvoerbaarheid, dat wil zeggen de beste manieren en uitdagingen om de voorgestelde interventies in Utrecht uit te voeren (deelvraag 3). Daarmee is er ook aandacht voor de onderliggende assumpties ten aanzien van de impact, inclusief met welke negatieve

¹²⁵ “Jaarverslag 2022,” Jaarverslagen, AIVD, 18 april 2023; Anti-institutioneel extremisme in Nederland: een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde? | Publicatie | AIVD.

consequenties ook rekening gehouden moet worden (deelvraag 4).

Het algemeen beeld dat naar voren komt in dit rapport, toont een veranderend landschap qua onderliggende oorzaken van radicalisering. Dit vormt, naast het feit dat de categorieën van radicaal activisme, extremisme en gewelddadig extremisme steeds lastiger van elkaar te scheiden zijn, een enorme uitdaging voor overheden om daar adequaat op te reageren. Een van de belangrijkste oorzaken van de genoemde veranderingen betreft het over de linie afgenomen vertrouwen in de overheid, en toegenomen wantrouwen jegens de overheid. Op gemeenteniveau speelt bovendien, dat het handelen van de Rijksoverheid zich vertaalt naar onrust in de wijken en naar de burgers in de stad, waar Utrecht vervolgens iets mee moet. Rode draad door de voorgestelde adviezen is dan ook het investeren in herstel van vertrouwen. Aangezien dat uiteraard een langjarige opdracht is, adviseert ICCT voor de korte- en middellange termijn van alle geboden interventie-adviezen vooral te investeren in (1) kennis en expertise van de nieuwe trends, (2) het verbreden van het netwerk, en (3) het verkrijgen van een betere greep op wat er online gebeurt. Bij het investeren in kennis en expertise van de nieuwe trends gaat het om het leren herkennen van de signalen, symbolen en het bijpassende taalgebruik, en om bekendheid met de mogelijke preventie-interventies. Dit kan door trainingen van professionals, maatschappelijke organisaties en ouders, en door het samenstellen van databases, en woordenlijsten. Aangezien we veelal te maken hebben met nieuwe trends van radicalisering en extremisme, voldoen de oude netwerken niet meer. Deze dienen aangevuld te worden om beter aansluiting te vinden met andere doelgroepen. Een verbreding van het netwerk van actoren die betrokken moeten worden bij preventie en bestrijding is dus noodzakelijk. Tevens dient er geïnvesteerd te worden op de bevordering van mogelijkheden tot samenwerken en informatie-uitwisseling. Tot slot, bevelen wij aan om prioriteit te geven aan investeringen gericht op het beter begrip krijgen van wat er zich online afspeelt, hoe platforms gebruikt worden om misinformatie, complottheorieën en extremistisch gedachtengoed te verspreiden. Dit kan vorm krijgen door trainingen aan professionals, onderwijzers, jongerenwerkers en ouders. Maar ook voor jeugd aantrekkelijke formats zoals online events kunnen ingezet worden voor deze doelstelling. Hierbij is het ook zeker van belang om de samenwerking op te zoeken met Tech bedrijven.

Al met al heeft dit verslag een unieke evaluatie opgeleverd van huidige en opkomende trends die relevant zijn voor de stad Utrecht, die samen met op maat gesneden interventies, hopelijk de basis zullen vormen voor het herziene actieplan van de stad Utrecht met het oog op een effectievere aanpak van nieuwe terroristische dreigingen.

Annex I

Tabel met interventies en de relevanties voor de betreffende trends

Interventies	Intersectionele Ideologieën	Nieuwe MO en verhullend taalgebruik	Misbruik van Online Platformen	Gender Gerelateerd Geweld	Parallele Samenlevingen	Cumulatief Extremisme
Algemene beleidsadviezen						
Investeren in vertrouwen over de breedte van het beleid	X	X	X	X	X	X
Democratie, rechtsstaat en goed en transparant bestuur	X	X	X	X	X	X
Preventie						
Gender						
Speerpunt beleid	X	X	X	X		
Gender gerichte programma's				X		
Verbreding netwerk en verdieping samenwerking						
Verbreding van het netwerk en de thema's	X	X	X	X	X	X
Informatie delen en de vraagstukken van vertrouwelijkheid en geheimhouding	X	X	X	X	X	
Informatie delen met randgemeenten	X	X	X	X	X	X
Bekendheid met het netwerk	X	X	X	X	X	X
Deskundigheidsbevordering						
Analyse van veranderende wereldbeelden en aansluitende beleidsdoelstellingen	X	X		X	X	X
Kenmerken en signalen die bij de verschillende trends	X	X	X	X		
Gesprekstechnieken en weerbaarheidstrainingen	X	X	X	X	X	X
Inspeken op behoeftes van de verschillende groepen	X	X	X	X		
Regelmatige evaluaties	X	X	X	X	X	X
Pedagogische en educatieve aanpak						
Mentorprogramma's voor kwetsbare jongeren	X	X	X			
Betrek de sociale omgeving					X	X
Specifieke programma's in het onderwijs	X	X	X	X		X
Aanpak online radicalisering						
Nieuw speerpunt in beleid	X	X	X	X		
Gezond online gedrag en weerbaarheid versterken	X	X	X	X		X
Vergroot online aanwezigheid	X	X	X	X	X	X
Stimuleer het publieke debat over de grenzen van toelaatbaar online gedrag	X	X	X	X		X
Samenwerking met Tech-specialisten/ bedrijven	X	X	X	X		
Sociale cohesie en eigen regie						
Stimuleer diversiteit van sociale netwerken			X		X	X
Waarborging van het gevoel van eigen regie			X		X	X
Communicatiestrategieën						
Investeren in pro-actieve communicatiestrategieën	X	X	X	X	X	X
Betrokkenheid bij de technologie sector	X	X	X	X		
Fact-checking programma's	X	X	X			
Voorkom 'eco-anxiety'	X					X
Communicatie bij gelijktijdige demonstraties van						X
Helderheid over de consequenties			X	X	X	X
Signaleren						
Update risico-beoordelingsmechanisme	X	X	X		X	
Rode vlaggen signaleren	X	X	X	X	X	X
Contact houden			X		X	X
Sociale en familiekring mobiliseren			X		X	X
Vroegtijdige signalering gender gerelateerde haat en geweld en zichtbaarheid				X		
Burgermeldpunt	X	X	X	X	X	X
Signalering door eerste lijnsprofessionals en duidelijkheid over melding structuur	X	X	X			
Toegankelijk online meldsysteem	X	X	X	X	X	X
Repressie						
Samenwerking binnen de driehoek	X	X	X	X	X	X
Helderheid over strafbaar gedrag	X	X	X	X	X	X
Inzet bestuurlijke maatregelen	X				X	X
Rechtelijke vervolging op basis van verhullend taalgebruik	X	X	X			
Neem online bedreigingen serieus	X	X	X	X		X
Heroverweeg juridische kaders	X	X	X	X		
Discretionaire bevoegdheid en ruimte voor creatieve					X	
Meldingsmechanismen gender gerelateerd				X		
Rehabilitatie, re-integratie, en zorg						
Exit-programma's	X		X		X	
Persoonsgebonden aanpak handhaven, aanpassen en	X	X	X	X	X	X
Meer aandacht voor de geestelijke gezondheidszorg	X	X	X	X	X	X
Zorg voor slachtoffers		X	X	X	X	X
Herstelrecht		X	X	X	X	X
Inzet sociale en familiekring bij zorg	X	X			X	
Psychosociale hulp op maat	X	X	X	X	X	X
Ondersteunende rehabilitatie			X	X		X

Literatuuroverzicht

- Allely, C. S. (2020). *The psychology of extreme violence: a case study approach to serial homicide, mass shooting, school shooting and lone-actor terrorism*. Routledge.
- Anderson, M. J. (2001). Women do not report the violence they suffer: Violence against women and the state action doctrine. *Vill. L. Rev.*, 46, 907.
- Askanius, T. (2021). On frogs, monkeys, and execution memes: Exploring the humor-hate nexus at the intersection of neo-Nazi and alt-right movements in Sweden. *Television & new media*, 22(2), 147-165.
- Baby, M., Gale, C., & Swain, N. (2018). Communication skills training in the management of patient aggression and violence in healthcare. *Aggression and violent behavior*, 39, 67-82.
- Baele, S. J., Brace, L., & Coan, T. G. (2020). Uncovering the far-right online ecosystem: An analytical framework and research agenda. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-21.
- Bieselt, H. E. (2020). *Personality of Incels and its extent as predictor of involvement and activity in the Incel community*. (Bachelor's thesis, University of Twente).
- Boonstra, W. (2022, September 7). Omstandigheden boeren- en klimaatprotesten verschillen. Binnenlands Bestuur. Retrieved from <https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/minister-ook-bij-boerenprotesten-gehandhaafd>
- Carthy, S. L., Doody, C. B., Cox, K., O'Hora, D., & Sarma, K. M. (2020). Counter-narratives for the prevention of violent radicalisation: A systematic review of targeted interventions. *Campbell Systematic Reviews*, 16(3)
- Christien, A., & Turkington, R. (2018). *Women, deradicalization, and rehabilitation: Lessons from an expert workshop*. Georgetown Institute for Women, Peace, and Security.
- Deans, C. (2004). The effectiveness of a training program for emergency department nurses in managing violent situations. *Australian Journal of Advanced Nursing*, 21(4), 17-22.
- De la Corte Ibáñez, L. (2014). *La lógica del terrorismo*. Alianza editorial.
- Demant, F., Wagenaar, W., & Van Donselaar, J. (2009). *Monitor Racisme and Extremisme: Deradicaliseren in de Praktijk*. Amsterdam University Press.
- De Paauw, C. (2023, April 18). Veritas-bestuur legt cursus op aan leden die vrouwonvriendelijke berichten deelden. AD.nl. Retrieved from <https://www.ad.nl/utrecht/veritas-bestuur-legt-cursus-op-aan-leden-die-vrouwonvriendelijke-berichten-deelden~a4691ed5/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Dews, D. (2021). *Whole of Society Approach?: Exploring Civil Society Inclusion in National Frameworks to Prevent and Counter Violent Extremism*. Global Center on Cooperative Security
- Dhaliwal, S. & Kelly, L. (2020). *The links between radicalization and violence against women and girls*. London Metropolitan University: Child & Women Abuse Studies Unit.
- Dijkman, A. & Gielen, A. J. (2021). *Pionieren in veranderende complexiteit: Evaluatie van de persoonsgerichte aanpak contraterrorisme, extremisme en radicalisering (PGA-CTER) gemeente Den Haag*. Den Haag: Sherazade Advies & AG Advies.
- Eatwell, R. (2006). Community cohesion and cumulative extremism in contemporary Britain. *The Political Quarterly*, 77(2), 204-216.
- Eijkman, Q., & Roodnat, J. (2017). Beware of branding someone a terrorist: Local professionals on person-specific interventions to counter extremism. *Journal for Deradicalization*, (10), 175- 202.

- Garcet, Serge. "Understanding the psychological aspects of the radicalisation process: a sociocognitive approach." *Forensic Sciences Research* 6, no. 2 (2021): 115-123.
- Gerbaudo, P. (2020). The pandemic crowd. *Journal of International Affairs*, 73(2), 61-76.
- Gielen, A. J., & Dijkman, A. (2019). Evidence-based informed policy design for support groups for families of foreign fighters: Ex ante application of realistic evaluation and review. *Journal for Deradicalization*, (20), 232-271.
- Gøtzsche-Astrup, O., Lindekilde, L., & Fjellman, A. M. (2023). Perceived legitimacy of CVE policies and the willingness to report concerns of radicalization to authorities in the Nordic countries. *Terrorism and Political Violence*, 35(3), 712-728.
- Gurm, B., Marchbank, J. (2020). Why survivors don't report. In B. Gurm et al. (Eds.), *Making sense of a global pandemic: Relationship violence & working together towards a violence free society*. Surrey, BC: Kwantlen Polytechnic University.
- Hassan, Z. (2014). *The social labs revolution: A new approach to solving our most complex challenges*. Berrett-Koehler Publishers.
- Hatzipanagos, R. (2018, November 20). How online hate turns into real-life violence. *The Washington Post*. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/nation/2018/11/30/how-online-hate-speech-is-fueling-real-life-violence/>
- Heesterbeek, W. (2021, December 3). Coronaprotest: mensen verklaren zich 'stateloos' met brief aan gemeente. *Omroep Brabant*. Retrieved from <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/4001177/coronaprotest-mensen-verklaren-zich-stateloos-met-brief-aan-gemeente>
- Jardina, A. (2019). *White identity politics*. Cambridge University Press.
- Kovács, Z., Noor, S., Çankor, E. & Geerlings, J. (2021). Wat werkt bij het versterken van weerbaarheid van jongeren. *Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken*.
- Lavin, T. (2020). *Culture warlords: My journey into the dark web of white supremacy*. Legacy Lit.
- Mandaville, P. G., & Nozell, M. (2017). Engaging religion and religious actors in Countering Violent Extremism (p. 8). Washington, DC: United States Institute of Peace.
- Martin, K. H. (1995). Improving staff safety through an aggression management program. *Archives of Psychiatric Nursing*, 9(4), 211-215.
- Mbewu, I., Obioha, E. E., & Mugari, I. (2021). Encouraging and discouraging factors to crime reporting in South Africa: a survey of residents' crime reporting behaviour in Mthatha South Africa police service precinct. *Cogent Social Sciences*, 7(1), 2002542.
- Mehra, T., Wentworth, M., & van Ginkel, B. (2021). The expanding use of administrative measures in a counter-terrorism context. *ICCT*.
- Molas, B. (2021, September 17). Reddit's hosting service and the dangers of outlinking. *GNET*. Retrieved from <https://gnet-research.org/2021/09/17/reddits-hosting-service-and-the-dangers-of-outlinking/>
- Molas, B. (2021, September 30). He looks like a clown: Why is the far-right mocking fascists on reddit?. *GNET*. Retrieved from <https://gnet-research.org/2021/09/30/he-looks-like-a-clown-why-is-the-far-right-mocking-fascists-on-reddit/>
- Molas, B. (2022, February 17). Barbara Molas: Understanding the Freedom Convoy and the Growth of Far-Right Movements in Canada [Interview]. Retrieved from <https://cdainstitute.ca/barbara-molas-understanding-the-freedom-convoy-and-the-growth-of-far-right-movements-in-canada/>

- Molas, B. (2022, October 10). Dutch flags and maple leaves: How conspiracy theories created a transnational far-right. International Centre for Counter-Terrorism – ICCT. Retrieved from <https://www.icct.nl/publication/dutch-flags-and-maple-leaves-how-conspiracy-theories-created-transnational-far-right>
- Molas, B. (2023, February 10). Alt-solutism: Intersections between alt-right memes and monarchism on reddit. International Centre for Counter-Terrorism – ICCT. Retrieved from <https://www.icct.nl/publication/alt-solutism-intersections-between-alt-right-memes-and-monarchism-reddit>
- Molas, B. (2023, March 6). Multiculturalism and the Transnational Threat of Far-Right Extremism [podcast]. Retrieved from <https://orionpolicy.org/orionforum/171/barbara-molas-multiculturalism-and-the-transnational-threat-of-far-right-extremism>
- Muldoon, R. (2022). Building Trust for a Better Democracy. *Analysis*, 82(3), 552-560.
- Nanninga, P., de Jonge, L., & Valk, F. (2022). *Fenomeenanalyse Extremisme Noord-Nederland*. Rijksuniversiteit Groningen.
- Nederveen, F., Zürcher, E., Eekelschot, L., Leenders, E., Leussink, I. & Hoorens, S. (2022). Naar een evidence-based aanpak van radicalisering en extremisme: een eerste evaluatie van de gemeentelijke Versterkingsgelden 2020-2021. RAND Europe.
- O'Connor, C. (2021, February 2021). The spread of the 'Great Reset' conspiracy in the Netherlands. Institute for Strategic Dialogue. Retrieved from https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/the-spread-of-the-great-reset-conspiracy-in-the-netherlands/
- Pauwels, A. (2021). Contemporary manifestations of violent right-wing extremism in the EU: An overview of P/CVE practices. European Commission, Radicalisation Awareness Network.
- Ponsot, A. S., Autixier, C., & Madriaza, P. (2018). Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners. *Journal for Deradicalization*, (16), 1-33.
- Reed, A. (2016, May 2). Understanding lone wolves: Towards a theoretical framework for comparative analysis. International Centre for Counter-Terrorism – ICCT. Retrieved from <https://www.icct.nl/publication/understanding-lone-wolves-towards-theoretical-framework-comparative-analysis>
- Richter, D., Needham, I., & Kunz, S. (2006). The effects of aggression management training for mental health care and disability care staff: a systematic review. *Violence in mental health settings: Causes, consequences, management*, 211-227.
- Satgar, V. (2021). The rise of eco-fascism. In M. Williams & V. Satgar (Eds.), *Destroying democracy: Neoliberal capitalism and the rise of authoritarian politics* (pp. 25-48). Wits University Press.
- Schlegel, Linda. (2022). Playing against radicalization: Why extremists are gaming and how P/CVE can leverage the positive effects of video games to prevent radicalization. GameD.
- Schmid, A. P. (2013). Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review. *ICCT research paper*, 97(1), 22.
- Schreurs, W. (2020). Waarom melden burgers?. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 19(2-3), 8-28.
- Schulten, N., Doosje, B., Spaaij, R., & Kamphuis, J. H. (2019). *Psychopathologie en terrorisme: Stand van zaken, lacunes en prioriteiten voor toekomstig onderzoek*. UVA
- Schulten, N. (2022). Practitioners' perspectives on the challenges of dealing with the interaction between mental illness and violent extremism in Countering Violent Extremism (CVE). *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1-26.

- Shanley, D., Gianni, R., & Meacham, D. (2021). Social labs: A shared participatory methodology for fieldwork: Deliverable D3. Participation: EU Horizon.
- Sherman, L. L., Strang, H. H., Barnes, G. G., Bennett, S. S., Angel, C. C., Newbury-Birch, D. D., ... & Gill, C. C. (2007). Restorative justice: The evidence. The Smith Institute.
- Stephan, A. (2020). Comparing platform hate speech policies: Reddit's inevitable evolution. Retrieved from <https://cyber.fsi.stanford.edu/io/news/reddit-hate-speech>
- Stickel, J. (2020). What incels can tell us about misogyny: evaluating sexual frustration and pornography usage as potential factors for misogyny (Master's thesis, University of Twente).
- Tebaldi, C. (2023, March 22). Granola Nazis: Digital traditionalism, the folkish movement and the normalisation of the far-right. GNET. Retrieved from <https://gnet-research.org/2023/03/22/granola-nazis-digital-traditionalism-the-folkish-movement-the-normalisation-of-the-far-right/>
- Townsend, M. (2022, October 30). Experts fear rising global 'incel' culture could provoke terrorism. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/society/2022/oct/30/global-incel-culture-terrorism-misogyny-violent-action-forums>
- Van den Bos, K. (2019). Waarom mensen radicaliseren: Hoe waargenomen onrechtvaardigheid radicalisering, extremisme en terrorisme aanwakkert. Prometheus.
- Van Der Zwan, G. (2022, October 17). Queer refugees are struggling to live in one of Europe's LGBTQ havens. Vice. Retrieved from <https://www.vice.com/en/article/qjk3zb/lgbtq-refugees-struggling-in-netherlands>
- Van Dongen, T. (2016). The case for tailored Interventions in the preventive approach: Lessons from countering jihadism in the Netherlands and the UK. In Ekici, S., Akdoğan, H., & Ragab, E. (Eds.), Countering Terrorist Recruitment in the Context of Armed Counter-Terrorism Operations (pp. 146-155). Amsterdam: IOS Press.
- Vodovnik, Ž. (2013). Living Spirit of Revolt: The Infrapolitics of Anarchism. PM Press.
- Wendling, M. (2021, January 6). QAnon: What is it and where did it come from?. BBC News. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/53498434>
- Wilson, J. (2017, May 23). Hiding in plain sight: How the 'alt-right' is weaponizing irony to spread fascism. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/23/alt-right-online-humor-as-a-weapon-facism>

De auteurs

Dr. Bibi van Ginkel

Dr. Bibi van Ginkel is senior onderzoeker en ‘programme lead’ van het ‘preventing and countering violent extremism’ programma bij ICCT. Met meer dan 25 jaar ervaring op het terrein van terrorismebestrijding en preventie van en tegengaan van gewelddadig extremisme, is zij een erkend internationaal expert in het veld. Zij heeft ruime ervaring in samenwerking met internationale organisaties, overheden, maatschappelijke organisaties, en onderzoeksinstituten. Voorheen werkte ze als onafhankelijke consultant voor haar eigen organisatie The Glocal Connection – Platform for Shared Security, en als coördinator en senior onderzoeker voor het veiligheidsprogramma van Instituut Clingendael. Daarvoor werkte ze als docent en onderzoeker aan de Rechten faculteit van de Universiteit Utrecht. Zij promoveerde bij de Universiteit Utrecht op een proefschrift over de legaliteit en legitimiteit van het terrorismebeleid van de Verenigde Naties. Zij was voor ruim 12 jaar lid van de Commissie Vrede en Veiligheid van de Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV). Momenteel is zij lid van de Commissie Advies Volkenrechtelijke Vraagstukken, en van de Raad van Nesteliers (een adviesorgaan voor de commandant van de Koninklijke Marechaussee).

Dr Bàrbara Molas

Dr. Bàrbara Molas werkt sinds augustus 2022 bij ICCT als onderzoeker bij het ‘Current and Emerging Threats Programme’. Zij promoveerde aan de York University (2021, Toronto) en is een expert op het terrein van extreme rechts, online radicalisering en preventie. Barbara heeft een achtergrond als internationale consultant, met ervaring in samenwerking met internationale organisaties, justitiële organisaties, en Big Tech organisaties. Zij is de co-editor van Responses to the COVID-19 Pandemic by the Radical Right (Columbia University Press, 2020) en The Right and the Radical Right in the Americas (Rowman & Littlefield, 2021), alsmede de auteur van Canadian Multiculturalism and the Far Right (Routledge, 2022).

Kees Eggink

Kees Eggink is sinds januari 2023 werkzaam bij ICCT. Hij heeft een bachelor in Interdisciplinaire Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht en is momenteel bezig met het afronden van zijn master in Conflict Studies and Human Rights. Momenteel schrijft hij zijn scriptie over trans-nationale communicatienetwerken die worden gebruikt door rechts-extremisten. Voordat Kees bij ICCT kwam, liep hij stage bij TerInfo, een onderzoeksproject dat zich richt op het bespreekbaar maken van terrorisme, politiek geweld en ontwrichtende gebeurtenissen in de klas. Tijdens zijn studie heeft Kees kennis opgedaan over verschillende perspectieven die worden gebruikt om geweld, internationale betrekkingen en mensenrechten te verklaren. Zijn belangrijkste onderzoek interesses zijn (online) radicalisering en mobilisatie, desinformatie en identiteit versterking processen.

De auteurs

Dr. Teun van Dongen

Dr. Teun van Dongen werkte van mei 2021 tot april 2023 als senior onderzoeker en ‘programme lead’ van het ‘Current and Emerging Threats Programme’ van ICCT. In deze functie gaf hij leiding aan ICCT’s activiteiten op het terrein van monitoren, analyse en onderzoek van verschillende vormen van extremisme en terrorisme, de onderliggende ideologieën, organisaties en werkwijzes van groepen en bewegingen. Daarvoor was hij werkzaam als ‘policy analyst’ bij het Haags Centrum voor Strategische Studies (HCSS) en als senior onderzoek bij het Verwey-Jonger Instituut. Hij heeft gewerkt als docent bij de Universiteit Leiden, de Vrije Universiteit van Amsterdam, en InHolland Hogeschool. Hij behaalde zijn doctorsgraad bij de Universiteit Leiden.

Martijn Vugteveen

Martijn Vugteveen was van januari 2022 tot juni 2023 aan ICCT verbonden als stagiair voor het RAN project. Hij heeft gestudeerd aan de Universiteit van Leiden waar hij zijn BSc. Bestuurskunde en zijn MSc. Crisis and Security Management heeft behaald. Daarnaast is hij bezig met het afronden van zijn tweede MSc., Management van de Publieke Sector. Zijn specialisatie vormt zich rondom beleid op het gebied van radicalisering, extremisme en terrorisme. Na zijn stage is hij gaan werken als research consultant en is hij betrokken bij diverse onderzoeksprojecten op het gebied van radicalisering, maatschappelijke onrust en polarisatie. Naast zijn onderzoekswerk is hij actief binnen de denktank The West Wing, waar hij samen met andere young professionals beleidsadvies geeft aan het ministerie van Buitenlandse Zaken.

International Centre for
Counter-Terrorism

International Centre for Counter-Terrorism (ICCT)

T: +31 (0)70 763 0050

E: info@icct.nl

www.icct.nl